N. Iorga

Afirmarea vitalității românești

– Conferințe la cursurile de vară
din Vălenii-de-Munte 1939 –

Resumat de ascultătoare

Lucrat de MARIA OPREA și MARIA BOBU
Vălenii-de-Munte
1 9 4 0

N. Iorga

Afirmarea vitalității românești

– Conferințe la cursurile de vară din Vălenii-de-Munte 1939 –

Resumat de ascultătoare

Lucrat de MARIA OPREA și MARIA BOBU
Vălenii-de-Munte
1940.

Afirmarea vitalității românești

I.

Introducere

Când vorbim de vitalitatea poporului românesc, aceasta nu priveşte numai problema poporului nostru, ci priveşte, în momentul de faţă, toate naţiile. Părerea mea e că lumea se înşeală, în ce priveşte această vitalitate.

Se crede că vitalitatea e o îngrămădire de forţe. Odată ce ai format o oştire, sau ai realisat ceva în domeniul economic, căci cultura e lăsată la o parte, odată ce naţiunea ta posedă astfel de însuşiri, se produce ceia ce am numi: o declanşare de vitalitate; motorul ce porneşte ca un tanc care trece peste orice, — dar în Spania s'a arătat că tancul însuşi nu poate trece peste orice. Naţiile celelalte se găsesc astfel în faţa acestor tancuri, care n'au nimic a face cu inteligenţa. Aceasta ar fi adevărata vitalitate. Dar istoria poate lămuri dacă este aşa.

În istorie au existat popoare care au jucat un mare rol năvălitor şi cuceritor, dar din aceste monarhii orientale şi hanate turanice întemeietorii lor s'au ales cu prea puţin. Astfel Mongolii, cari, în sensul vitalităţii de azi, au fost de o extraordinară „vitalitate". Ce s'a ales după manifestările vitalităţii mongole, chiar după dovezile adevărate de creaţiune pe care le-a dat?

Poporul mongol în antichitate n'a putut să se afirme cu nimic, El a avut un rol important doar în istoria Chinei, peste un popor imens, cult, dar cu o religie numai formală. Mongolii, foarte numeroşi, foarte voinici, apar de odată cu un deosebit talent de organisaţie. În vecinătatea anului 1200, supt conducerea lui Ginghiz-Han şi a urmaşilor lui, ei au săvârşit o mulţime de

cuceriri, ajungând şi până în Carpaţi, fără să poată fi împiedecaţi. Acela care se pleca în faţa Hanului, era întărit de învingător, — lucru asemenea „protectoratului“ de azi din Slovacia sau cu îngăduirea unui Hacha la Praga.

Şi noi am fost aşa supt stăpânirea Mongolilor. Supuşii plătiau dijmă din produsele lor. Ei suferiau astfel pe acest stăpânitor mongol fără să-l vadă, căci el şi ai lui trăiau în corturile lor. De acolo plecau cei ce adunau dijma, care însemna răscumpărarea vieţii celui supus.

Mongolii ajunseră şi la Marea Adriatică, fără să urmărească aceia ce numim: un ideal. Nu cunosc un alt Imperiu în istorie, care să se fi manifestat aşa de iute cu atâta „vitalitate“ ca poporul mongol.

Creştinătatea, speriată de pericolul barbar, s'a întrunit în Conciliul de la Lyon, supt conducerea Papei.

Pe acest vast teritoriu stăpânit de Han, Mongolii au creat o mare unitate de comerţ, de care s'au folosit popoarele învinse. Sistemul lor de administraţie era foarte sigur, străzile comerciale, am zice astăzi: autostrăzile, însemnau pentru ei firește drumurile militare, pe care alerga furtunos oastea lor, represintând cea mai iute cavalerie.

Şi, în ce priveşte pe negustori, paşaportul a fost inventat tot de Mongoli. Cine avea iscălitura Hanului, putea circula liber în tot acest vast imperiu. Şi hârtia-monedă a fost născocită de Mongoli, ca şi „bulevardele“.

Au trecut câteva decenii, ş ofensiva mongolă a încetat. Rasa a degenerat: au rămas, ca după o retragere de apă, o mulţime de stătuleţe mongole, acelea de la Astrahan şi Cazan, din Crimeia, încunjurate de creştini cari adesea au fost prădaţi de aceştia, de unde proverbul românesc: „că doar n'au dat Tatarii“, dar destinate a fi absorbite de ei.

Statul mongol din Asia a degenerat şi el, căci peste dânsul s'au aşezat alte popoare, pe când, în punctul de plecare chiar, Tatarii, vechii năvălitori, s'au prefăcut într'o colecţie de hoarde.

Care e causa pentru care Mongolii, cari nu s'au

manifestat până la Ginghiz-Han, nu s'au manifestat nici după el ?

Motivul e că n'avem a face cu o vitalitate naţională. Vitalitatea adevărată nu e atunci când un om cu însuşiri mari, un Ginghiz de atunci sau un şef similar de acum, o provoacă, ci când ea izbuteşte singură, din massa poporului.

Anumite popoare urmăresc însă o politică imperialistă, fără a fi imperialiste. Astăzi poporul german, ca şi cel italian, de şi urmăresc o asemenea politică, nu sânt imperialiste. Acest lucru se poate spune despre vechiul popor roman, îndată ce se cunosc motivele acţiunii lui războinice. Şi nu o personalitate de însuşiri puţin obişnuite, ca inteligenţă sau voinţă, cum sânt ale d-lor Mussolini şi Hitler, cari apar într'un moment, poate crea o vitalitate naţională. Ea trebuie să vie de jos, pentru a ajunge la acela care să organiseze şi să conducă. Atunci este vitalitatea într'un popor, când şi fără conducător şi organisaţie, e în stare să realiseze ceva.

Căci un om genial poate fi ucigător pentru o naţiune, când îi ceri ce nu poate să dea. Ce a făcut Venizelos cu naţiunea greacă ? Adese ori nu e energie, ci galvanisare.

Vitalitatea, ca să existe, trebuie să îndeplinească două condiţii: 1) Să fie o *vitalitate permanentă, în orice împrejurări, şi să facă lucruri care să fie la un nivel excepţional* Astfel în antichitate naţiunea italiană şi greacă, cărora multă nedreptăţi li s'au făcut în urmaşii lor. Căci un trecut glorios şi foarte mare e strivitor pentru starea de mai târziu. Orice ar fi făcut Romanii şi Grecii după aceia trebuia să fie aspru judecat.

Mărimea Romei de odinioară e datorită mai multor cause. Vechea Romă a fost un sat de bouari. Romanii au avut marele noroc a doi vecini: unul paşnic şi altul nepaşnic, cel mai bun învăţător al unei naţii. Geograful Ratzel a spus că Germanii trebuie să mulţămească poporului francez şi celui rus, cari i-au fost duşmani. Romanii au avut ca învăţători pe Etrusci, apoi pe Grecii din Italia-de-Sud, iar după aceia coborîrea Galilor din Nord i a silit să-şi întemeieze un Stat solid.

Imperiul Romei a venit apoi şi din faptul că toate

popoarele cucerite de Alexandru-cel-Mare s'au adresat în urmă Romei, ca să li facă pace. Şi atunci Roma a presintat pretutindeni dovada unei energii de origine populară, foarte puternică, ilustrată prin întreprinderi practice: şosele, poduri, apeducte, ale căror urme se pot vedea şi azi.

Mai târziu poporul din Italia a fost invadat de străini şi din aceste împrejurări a resultat scăderea vitalităţii, căci mai multe generaţii de supuşi rod puterea unei naţiuni. Astfel, pe la 1600-1800 lumea privia pe Italieni ca pe o naţie conruptă, laşă, dar supt aceste aparenţe vitalitatea naţională exista. Cetatea cuprindea sau ascundea germenii viitorului. Căci încă de pe la 1200, prin cetăţile acestea italiene, Liga Lombardă se manifestase ca putând face fără un şef al ei opera eternă a rasei, şi, mai ales, aceste cetăţi au avut spontaneu o artă admirabilă, pe care modernismul n'o va desfiinţa.

Căci ce este arta italiană? Ea este manifestarea vitalităţii acestui popor. Fiindcă *vitalitatea trece dintr'un domeniu în altul.* Vitalitatea care întemeiase imperiul lumii a produs *noul imperiu al artei,* mult mai preţios. Istoria poporului italian poate începea mult timp în această splendidă istorie de artă italiană. Revelaţii ştiinţifice se adaugă, de la Galileu până la Malpighi. Dar vitalitatea s'a manifestat energic şi în comerţ, aceşti cetăţeni plini de iniţiativă fiind stăpânii. Şi acest comerţ a dus în pânzele corăbiilor sale cultură pentru multe neamuri. Cea mai veche mărturie de limbă abisiniană e datorită unui Florentin. În Apus, înainte de un Amerigo Vespucci, Florentin, adevăratul descoperitor al Americei, Cristofor Columb, era Genoves.

Iată cum vitalitatea, când nu se poate manifesta în domeniul politic, trece în artă, în comerţ, în descoperiri geografice şi alte ramuri de viaţă. Şi de aceia, în ce priveşte pe Italieni, la începutul secolului al IX-lea a fost destul să apară un Cavour, un Garibaldi, pentru ca vitalitatea poporului italian să izbucnească politic, supt steagurile Casei de Savoia sau supt acela a unei revoluţii populare.

Alături, acolo unde Grecia de odinioară fusese minunea lumii, dând basele culturii noastre de azi,

cu genurile literare cu tot, după acea logică de care spiritul omenirii nu se va putea despărți, cu noțiunile fundamentale în morală, cu doctrinele filosofice, însuși creștinismul trebuind să treacă prin filosofia elenă, după epoca strălucită a Eladei, prin Alexandru-cel-Mare această civilisație s'a mutat în Răsărit, pentru o perioadă elenistică, de mai măreațe proporții. Căzând supt stăpânirea Romanilor, pe cari i-a bizantinisat, apoi a Turcilor, pe cari i-a transformat ca viață de Stat, Grecii au fost în fine desconsiderați până la 1821, când s'au răsculat, având drept scop mai întâiu învierea Imperiului bizantin, și Europa li-a dat ajutor mai mult de hatârul înaintașilor.

Fallmerayer afirma că Grecii de azi nici nu sânt coborîtorii vechilor Eleni, ci Slavi și Albanesi grecisați, dar s'a văzut răpede că vitalitatea rasei nu dispăruse. Ea se mutase numai pe alte tărâmuri.

Apusul italian și chiar frances, iar, în Răsărit, țările noastre au adăpostit învățați și dascăli greci. De la Chrysoloras și Argyropulos la Sevastos Kymenitul din Trapezunt, la Fotiade și Neofit Dukas, Grecia supusă a cucerit în anume domenii națiuni libere. Negustorii tuturor mărilor Orientului, colonisatorii Triestului și ai Galaților, navigatorii pe Dunăre, erau la început Greci.

Azi, Grecii au în America-de-Nord coloniile orientale cele mai bine organisate, cu bisericile cele mai frumoase și ziarele cele mai bine editate. Până și în Abisinia se află negustori greci. Chiar și după 1800 Pesta, Parisul, Londra, Philadelphia, pe lângă ce erau în Veneția Grecii, au adăpostit pe negustorii lor.

Deci, încă odată, vitalitatea unui popor, cea adevărată, nu cea care pretinde să-i ia locul, cere două lucruri : să fie populară și profundă, să fie permanentă, în orice împrejurări și'n toate domeniile, putându-se lipsi de forma însăși a Statului.

Din marea tăcere a evului mediu românesc vom vedea cum, împlinind aceste condiții, se ridică permanența populară a unei vitalități indestructibile.

I.

Sintesa primă a creării neamului românesc

Voiu încerca întâiu să arăt, în problema vitalităţii aplicată poporului nostru, cea d'intâiu ocasie în care s'a manifestat această vitalitate.

Pentru perioada primă, care cuprinde aproape o mie de ani ca informaţie, n'avem nimic ce ar putea să ne lămurească asupra neamului care a trăit pe ambele maluri ale Dunării; aceasta ar însemna oare că noi n'am fost aici? Populaţia aceasta însă a trebuit să fie undeva. Că se găsia la Nordul sau la Sudul Dunării, faptul interesa mai puţin izvoarele bizantine, care ar fi putut o nota. Acei cari au interes ca noi să nu fi fost pe malul stâng la venirea lor, ni neagă existenţa aici, în vreme ce vecini de la Sud, pentru acelaşi motiv, ne exclud şi de acolo Noi nu am fi existat deci pentru aceşti oameni nici de o parte, nici de alta a Dunării. Neexistenţa noastră aici chiar formează teoria lui Roesler şi Húnfalvy. După dânşii, Românii din Ardeal, — căci de ei se interesează mai mult, — sânt resultatul transporturilor de oameni, în pachete mai mari sau mai mici, din Sudul Dunării, în secolele al XII-lea şi al XIII lea. Numai în vremea aceasta foarte târzie ar fi venit ei, şi, cum s'au înmulţit extraordinar de răpede, aceasta explică presenţa lor într'un număr aşa de considerabil faţă de celelalte naţii din Ardeal.

Întrebăm însă pe cei ce ne aduc în acele pachete de populaţie şi acuma în urmă, — ca d. Domanovszky, — cum e cu putinţă această fantastică înmulţire a rasei noastre. De şi însă acolo, în Ardeal şi în Banat, Românii sânt foarte mulţi, se pretinde din aceiaşi tabără că la o anume dată un izvor documentar nu arată decât un

număr foarte mic de oameni. Ca şi cum grupul care interesează în acea clipă ar fi echivalent cu un neam întreg! Dacă se găseşte deci azi în Dobrogea-de-Sud un grup de Macedoneni cari fac preocuparea noastră actuală, aceasta ar însemna că nu s'ar fi putut aduce din Macedonia şi alţii şi că în acea parte a Dobrogii nu mai există şi altă populaţie.

Dar, pentru a pretinde că în Ardeal, care ar fi fost populat mai întâiu de anume elemente străine, unele preţioase, la care ţinem foarte mult şi pe care le-am păstra peste orice, au venit mai târziu Românii, în acele grupe din secolele al XII-lea şi al XIII-lea, şi a admite totuşi că dintr'un grup aşa de restrâns s'a ajuns la o aşa de mare mulţime, se recurge şi la o altă explicaţie, şi anume la aceia că, dincoace, erau Fanarioţii, cari ar fi făcut condiţiile de viaţă imposibile, şi de aceia populaţia, desperată, şi-ar fi căutat refugiul în Ardeal, sporindu-se astfel numărul, până atunci mic, al Românilor de acolo. Dar nu se constată un singur loc de aşezare a unei astfel de populaţii fugite de urgia fanariotă. Avem numai în Banat, unul din cele două feluri de populaţie, adecă din cele două denumiri care indică elemente deosebite ca origine: lângă Frăţuţii băştinaşi pe Bufani, cari nu vorbesc exact în acelaşi fel, ci cu deosebiri uşor de prins. Bufani e o poreclă în legătură cu buhna, bufna, bufniţa din pădure, precum numirea de Hurezi vine de la huhurezi. Noii veniţi au avut locurile de prin pădurile cu buhne, cum fusese odinioară loc de huhurezi acela pe care s'a aşezat frumoasa mănăstire olteană. Unii din aceşti Români mai noi sânt veniţi din Mehedinţi şi Gorj, chiar şi din altă Oltenie, dar nu pentru o rea administraţie care ar fi fost pe aici, ci pentru că în momentul acela se întemeia Banatul austriac ca o ţară împărătească, locuită de elemente culese de aiurea, cărora li se oferiau anumite avantagii. Şi era natural ca elemente de dincoace să treacă acolo unde li se făcea loc. Dar populaţia legată de anumite părţi încă din vremi străvechi, cu un rol definitiv creator, se întoarce peste orice nenorociri acolo unde îi este originea. Frăţuţii, de atâtea ori retraşi înaintea Turcilor de administraţia austriacă, s'au întors din adăposturile lor, chiar şi tocmai de la Crişul Alb.

Să ne gândim numai la Iaponia zguduită continuu de cutremurele ce pornesc din fundul pământului şi unde oamenii, după ce a trecut primejdia, de şi ştiu că o alta poate veni, se întorc tot acasă, ori la Messina şi la Neapole, unde vulcanii sânt oricând gata să-şi arunce lava, şi totuşi lumea cântă şi danţează fără să-i pese de muntele ce-şi fumează pipa în bătaia vântului: ea stă, peste orice primejdie, legată de pământul cu care în decursul vremurilor şi-a făcut o legătură intimă. Ajunge ca să înţelegem cum am putut sta locului peste toate nenorocirile pe care soarta ni le-a adus: pe când oamenii aduşi de vânt se spulberă, *cei cari s'au înfipt prin muncă şi jertfă într'un pământ, ac ia sânt de neclintit.*

Dacă se admite un transport de elemente, acesta se poate face numai *în locuri de acelaşi caracter, care samănă, supt anume raporturi esenţiale, cu patria d'intâiu*[1]. Macedonenii pe cari-i avem în aşa-numitul Cadrilater, au venit pentru că i-am chemat. Ei au fost, nu agricultori, ci păstori, iar alţii giuvaergii, negustori, hangii, cari pot umbla oriunde. I-am chemat aici, şi ei sânt oaspeţii noştri de cinste acolo, iar nu, ca Românii din Ardeal supuşi tuturor durerilor şi umilinţilor.

Nu se poate tăgădui că mulţi dintre Români au fost, la origine, ciobani transhumanţi. Transhumanţa înseamnă ciobanul cu locuinţă de vară şi de iarnă. Păşunea nu se găseşte în tot cursul anului în acelaşi loc. Păstorul, în stilul mare, e silit să meargă unde-l duce oaia, care trece acolo unde e hrana. Păstorul trebuie să plece din regiunile agricole aiurea când începe lucrul câmpului, şi el se duce la munte, unde e iarba fragedă. Nu avem decât să observăm cum, pe anumite drumuri, în luna lui April, la Bucureşti ori la Ploeşti, se desfăşură un alaiu cu origini preistorice, condus de personagiul ilustru, dar fără diplomă „Excelenţa Sa Măgarul". Ciobanul, cu turmele sale, nu face decât să indice calea milenară a migraţiunilor de primăvară. În Septembre, când se strică vremea, vine întorsul spre „baltă", şi ciobanul a avut grija să însemne din timpuri foarte în-

[1] Nu se produsese monstruositatea strămutării Balţilor.

depărtate drumul cu acele cruci înalte care se văd din depărtare şi cu neapăratele fântâni. Ciobanul este astfel în ce priveşte simţul de orientare absolventul celei mai înalte Universităţi din lume, Natura. În Iran, unde nu se puteau avea fântâni, sânt cisternele, pe linie perfect trasă, în legătură cu această viaţă. Ciobanul, ca şi rândunelele, îşi are în cap harta, sigură. Călătorind periodic de la un cap de ţară la altul, el poartă de la o margene la alta arta populară şi cântecul bătrânesc, şi aşa se explică faptul că în Basarabia întâlnim cântece din Ardeal, şi până în Caucas de sigur că se pot auzi cântece de aceiaşi proveniență, datorite acestor deţăraţi, cari au ajuns, urmându-şi turmele, până acolo.

Am spus că vitalitatea naţională presupune o permanenţă dar am adaus că ea este adaptabilă.

Românii din Macedonia au avut şi ei, în chip covârşitor, o admirabilă viaţă pastorală. Vine însă un moment când civilisaţia taie drumul ciobanului. În Ardeal, între Saşi şi alţi Români a fost totdeauna un conflict: cu toată pedagogia cânilor, oaia nu poate fi adusă a nu se înfrupta din iarba mătăsoasă, şi chiar Excelenţa Sa Măgarul face aceasta: sau ciobanul îşi aprinde focul, care poate încinge pădurea. Vine deci acel moment când ciobanul nu-şi mai poate continua drumul şi obiceiul, şi, atunci, fără îndoială că-i rămâne şi altceva de făcut.

Noi am fost însă din cele mai vechi timpuri şi agricultori. Ajunge pentru aceasta să ni amintim nomenclatura cerealelor, care este latină, ca şi aceia peutru acţiunile principale ale culturii: arăm, sămănăm, pentru a culege grâul, ovăsul, — nu ovăzul (vezi: Ovesea), — săcara, meiul, orzul. Fiind deci, pe de altă parte, şi agricultori, cu aşezări statornice, partea consacrată păstoriei nu e străină de agricultură. Când pleacă turmele la munte, ogoarele, câte vor fi, nu rămân pustii, ci sânt lucrate de cei ce rămân, aşteptând întoarcerea celorlalţi. O însuşire a vitalităţii româneşti e aceia de a ne ţinea la locul nostru din generaţie în generaţie, atât în agricultură cât şi în păstorie, dar altă permanentă manifestare a vitalităţii e aceia care poate trece totuşi la

alt rost şi pe alt loc, cu alte ocupaţii. Sânt popoare care, mutate de pe locul lor, îşi pierd rostul şi viaţa, neavând posibilităţi de adaptare. Între ele oameni capabili de multă muncă şi creatori ai unei religii, ai unei arte de un caracter cu totul particular. Iată poporul minunat, care cunoaşte tot rostul artistic al liniei, ca şi noi, Pieile Roşii din America de Nord, cari, puşi în alte condiţii de viaţă, nu au durat. Ei au păstrat danţurile lor, arta lor lineară, normele coloraturii, şi totuşi abia mai vieţuiesc ei strânşi în parcuri. Au venit Europenii cu calul, cu preotul iesuit şi cu puşca. Calul nu li-a făcut niciun rău, ci ei l-au adoptat, dar preotul iesuit i-a ajutat une ori a trece într'o lume mai bună, iar puşca i a distrus în cea mai mare parte. Dar, mai ales, Indienii nu s'au putut adapta la noul fel de viaţă. Rasa aceasta de oameni mândri, voinici—, aşa cum se vede undeva, în monumentul ridicat învinşilor, chipul de Indian falnic cu penele pe cap în chip de coif, prins în acelaşi elan de mişcare ca şi animalul pa care-l călăreşte— creatoare a unei ceramici şi unor ţesături admirabile, a ajuns acolo, încât femeile lor, cu ochii în jos, oferă de vânzare lucrurile făcute cu atâta îndemânare şi simţ pentru artă străinului, pe un preţ de nimica, iar, dacă mergi la marile canioane, de-asupra râului roşu în Colorado, îi poţi vedea lângă colibile lor de pământ, lucrând în semi-întunerec la acele obiecte de curiositate exotică, ori exhibându-se în „danţul vulturului", pentru a li se arunca gologanii ca pânea la urşi. Rasa care odinioară era stăpână dela Atlantic la Pacific azi nu mai represintă aproape nimic.

Dacă venim, acum, din această lungă excursie, la Macedonenii noştri, ei arată însă prin transformarea lor ce poate face în astfel de condiţii rasa noastră întreagă. Macedonenii au devenit buni plugari şi chiar pescari, cum nimeni din rasa lor nu fusese vre-odată.

Să ne gândim apoi, în materie de adaptabilitate, la marea transformare tehnică a ostaşului nostru în Marele Războiu, pe lângă resistenţa personală a fiecăruia, cu trupul şi sufletul, în ciuda înfrângerilor de la început, care a dat admirabila purtare din vremea aceasta a războiului. E un exemplu strălucit de vitalitatea pe care o

are rasa noastră sănătoasă. Dar mai este şi un alt exemplu. Venirea la oraş a ţăranului nu înseamnă venirea lui la cinematograf, ci dovedeşte că el poate face şi negustorie. El vine să vadă, să prindă, căci pe el îl interesează orice.

Am ţinut să aduc înainte aceste casuri de admirabilă resistenţă şi adaptabilitate.

Pe când Macedoneanul nostru, strămutat ca agricultor şi pescar, poate să fie şi un perfect negustor, aşa cum a dovedit-o şi în trecut, când ei au dat pe cei mai mari negustori din Ardeal, Crişana, Banat şi chiar din depărtate oraşe în Apus, experienţa schimbului de populaţie între Grecia şi Turcia după convenţia lui Venizelos, Grecii trebuind să ia drumul Europei, în timp ce Turcii de aici au plecat în Asia, n'a reuşit deplin. Pe unii din Grecii aceştia i-a aşezat oficialitatea lângă Atena, unde ei au dus la început o viaţă extrem de grea. Oamenii desrădăcinaţi nu se puteau apuca de lucru, nu-şi găsiau un rost. Dacă nu erau Americanii să li facă locuinţe, probabil că şi azi erau în căutarea lor. Căci una este inteligenţa sclipitoare individuală a Grecului şi alta înţelegerea multiplă a împrejurărilor care ajută pe unii să se simtă oriunde într'un rost al lor. Aceşti Greci strămutaţi în Grecia, meşteri de covoare, s'au apucat, acum în urmă, şi de cultura tabacului, dar, în general, ei fac impresia şi acum ca abia de ieri ar fi coborît din corăbii.

Ca resultat al unei munci de atâtea secole, acolo unde nu era decât stepă sau pădure, am făcut din ea o câmpie roditoare, care hrăneşte o lume întreagă. O dovadă de minunată putere de viaţă şi stăruinţă, ca aceia pe care o dau Francesii din Canada, cari-şi câştigă pas cu pas bucata de pământ în fiecare primăvară, prin acea muncă aşa de frumos descrisă în romanul „Maria Chapdelaine" al lui Hémon. În Moldova, în Basarabia erau odinioară ţinuturi întregi acoperite cu păduri care azi sânt prefăcute în ogoare rodnice. La fel am intins brazda roditoare şi în Vlăsia de odinioară şi în Deliormanul, în „pădurea cea nebună" din Teleorman.

II.

Păstrarea sintesei înfăptuite

În conferința de rândul trecut încercasem să arăt una din caracteristicile populației românești în ce privește vitalitatea: putința adaptabilității. Alesesem pe Macedoneni, cari au fost aduși să-și schimbe felul de viață păstorească.

Astăzi să ne ocupăm de perioada cea mai întunecată a poporului nostru.

Voiu arăta cum ni-am dovedit puterea de viață, în această perioadă sumbră, dar capabilă de a fi reconstituită logic. Chiar când nu sânt documente, se poate reface o viață, întocmai cum dintr'un os se poate reconstitui animalul întreg, cum dintr'o frântură de vas cine are specialitatea ceramicei este în stare să reconstituie vasul întreg, așa cum d-na Lambrino a arătat-o de curând într'un studiu frumos despre ceramica din Dobrogea. Tot așa prin elemente presărate printre mărturii locale sau străine se poate reconstitui o întreagă desvoltare istorică.

De și se zice că o epocă istorică e necunoscută sau că e imposibil de a fi cunoscută, nu este un popor care, trăind într'un anume fel, să nu poată fi pus alături de alt popor, mai bine cunoscut, care trăiește în aceleași condițiuni. Prin urmare, dacă n'ai știri despre poporul A, dar le ai despre B, C, D, care trăiesc în aceleași împrejurări și pot avea o documentație mai bogată, pe aceasta o poți aplica poporului căruia îi lipsește a sa.

Aceasta-mi permite să nu cred într'o perioadă necunoscută, de o mie de ani, în viața poporului român, căci e cu putință a o reconstitui pe cale de comparație, căutând alte exemplare ale aceluiași tip.

Iată însă ce vreau să spun încă de la început. Ches-

tiunea aceasta a permanenței, despre care am mai vorbit, a rămânerii noastre în aceste părți la Nordul Dunării adecă, este încă foarte delicată, dar noi avem și un fel de siguranță internă, un instinct național, care poate da răspunsul, și la întrebarea căreia alt răspuns nu i s'ar putea da. Avem instinctiv conștiința că sântem de aici. Pot să treacă multe generații, dar un popor se simte de acolo sau se simte venit de aiurea. Este un fel de jenă față de mediul natural la cel care vine numai întâmplător acolo.

Ca să dau un exemplu, fiindcă exemplele sânt foarte folositoare, iată noi avem o populație evreiască numeroasă, de sigur prisoselnică. Un anume istoriograf evreu pretinde că Evreii sânt foarte vechi la noi și parcă în războaiele lui Traian armata ar fi avut nevoie de o aprovisionare, cuprinzînd în sine exploatare, așa încât a fost necesar ca Traian să fi avut cu el pe cei cari să profite de dânsa.

În Imperiul roman erau toate rasele, dar nu este dovadă că Evreii au colaborat cu Traian, fie și numai supt raportul comercial. Se poate aduce înainte și faptul că în Dacia au venit foarte mulți ostași arabi, mauri, sirieni, despre cari se pomenește în destul de bogata recoltă de inscripții, dar elementul evreiesc nu se întâlnește. Evreii se arată în secolul al XVII-lea, când apar orândarii, cârciumarii. În secolul al XVIII-lea au venit foarte mulți din Polonia și Bucovina, de s'au așezat aici. Domnii aveau câștig de la ei, pentru că plătiau la Cămara Măriei Sale, nu la Vistierie, și, cum Măria Sa avea mai multă iubire pentru Cămară decât pentru Vistierie, era foarte bucuros de elementele pe care nobilele sale mâni să le mulgă pentru folosul său personal. S'au făcut apoi schimbări în ce privește îmbrăcămintea, felul de traiu, pentru necesitățile modelor moderne: Evreii au venit atunci în număr mai mare.

E incontestabil că, dacă nu este Evreu al cărui strămoș să se fi îmbrățișat cu Traian sau să fi suferit la Războieni ori să fi câștigat bătălia de la Călugăreni, sânt unii dintre ei cari au strămoși de la 1730, 1740, 1750. Cu toate acestea, în ciuda ambiției de a arăta că au jucat un rol important, dar sprijiniți pe un drept

care nu se poate tăgădui şi pe o umanitate care ni se impune tuturor, în dorinţa de a se asimila sufleteşte cu noi sânt excepţii care au reuşit şi merită stima pe care o arăţi cuiva care s'a desbrăcat de caracterul său naţional pentru a primi pe al nostru. Dar observaţi marea jenă a lor faţă de populaţia majoritară, tradiţională, înrădăcinată.

Nimeni nu va aproba sistemul din Germania faţă de Evrei, dar, aplicându-li se acolo acest sistem, cât de slabă este resistenţa lor! Orice alt element, care s'ar simţi acasă, ar fi mers până la revoluţie. Dar, afară de lipsa de calităţi militare a rasei, Evreii germani s'au supus, pentru că se simt a nu fi de acolo, ci ca la otel, de unde, dacă te-a scos proprietarul, te îndrepţi aiurea.

La noi, în chestiunea aceasta a permanenţei pe malul stâng al Dunării e deci instinctul acesta că noi sântem şi de aici. Am spus „şi", fiindcă este o mare greşeală să se presinte rostul poporului român pe malul drept sau pe malul stâng al Dunării.

Pe malul drept sau pe malul stâng, pe ţermul Mării Negre, al Mării Adriaticei sau al Mării Egee, unde am ajuns ca păstori, până şi la Muntele Atos, unde veniau cu neveste şi chiar cu fete, am fost, pe acest vast teritoriu, din cele mai vechi timpuri, chiar dacă ne-am confundat apoi une ori în massa slavă. N'are cineva decât să facă studii etnografice, să privească pe Slavii dintr'o anumită regiune din Serbia, ca să recunoască o veche populaţie romană, care, vorbind altfel, este cu toate acestea în esenţa ei trupească şi sufletească tot ceia ce fusese odinioară.

Prin urmare, prin colonisări populare, — pe Traian iniţiator să nu-l scădem, dar să-l mărginim, — oameni trecuţi din Italia la noi, ciobani transhumanţi, neîngăduiţi acolo în Italia, şi cari au trecut într'o regiune unde puteau duce acelaşi fel de viaţă, prin agricultori cari nu mai aveau rost în Italia, unde se construiau vile şi pământul se muncia cu sclavi, s'a umplut Peninsula Balcanică de atâţia refugiaţi din Italia.

Încă odată, — şi o spun cu toată hotărîrea, în ciuda adversarilor pe cari nu-i conving cuvintele, ca dd. Do-

manovszky sau Mutaciev, voiu spune că, oricâte legiuni ar fi adus Traian, — şi căsătoria unui legionar scos la pensie cu o Dacă nu creiază o populaţie peste măsură de numeroasă —, oricâtă importanţă ar avea aceste lelegiuni, până la părăsirea Daciei, — din Dacia n'au plecat decât elementele oficiale, bogate, orăşeneşti,— n'a fost, începând de la Traian, nici măcar o jumătate de veac linişte. Au început lupte care se terminau când cu biruinţe, când cu retrageri. Nu poate fi vorba de părăsire. A fost un front militar flotant, ca în războaiele din timpurile noastre. Orice front a fost supus retragerilor şi apoi revenirilor. Aşa se întâmplă ori de câte ori se petrec mari evenimente militare. Apoi, cu legionari, cari după ce se veştejesc, s'ar fi însurat, ori cu familiile de muncitori aduse la minele de aur, sau cu funcţionari de natură militară, cu aceştia se face o naţiune? Este un fel de chimie etnografică, şi această chimie etnografică spune că o astfel de prefacere a unei populaţii este imposibilă.

Mai este o teorie: aceia că prestigiul Statului este în stare să schimbe caracterul unei populaţii. Ar însemna atunci că în Algeria, în Maroc, în Tunis, în momentul de faţă, toţi Arabii şi Maurii, — Algeria este francesă de la 1830, a trecut deci un secol supt puterea prestigiului civilisaţiei francese —, toţi aceştia să fie Francesi, dacă nu şi catolici, ba chiar naţionalişti de extremă dreaptă. Nu se poate ca aceşti numeroşi şi cutezători Daci să se prefacă de la sine, — aşa cum s'a întâmplat şi cu ceilalţi Traci în Peninsula Balcanică —, în vorbitori de graiu roman, în oameni cu idei şi sentimente caracteristice Romanilor. Pentru aceasta se cere contactul de la o populaţie la altă populaţie. Ca o populaţie mai numeroasă să fi fost desnaţionalisată de o populaţie mai puţin numeroasă, aceasta e neadmisibil.

Mai am un argument, dar nu pentru Mutavcievii fără convingeri sau pentru Domanovszkii fără bună credinţă: anume acela că pot să stea alături două populaţii cu altfel de traiu şi aceste două populaţii să nu se influenţeze în aşa fel, încât una să se substituie sufleteşte cu desăvârşire celeilalte. Iată un exemplu: În Moldova elementul evreiesc este numeros, — o ştim şi o simţim, —

fetele de la sate se duc ca servitoare la Evrei; poate că învaţă ceva jidoveşte, dar, când se întorc în sat, nu mai au niciun element evreiesc în graiul lor. Dar, în afară de servitoarele care, din nenorocire, se pripăşesc în familiile evreieşti, ţăranii vând jupânului care se duce în sate şi cumpără ca precupeţ de la ţărani. Dar pentru aceasta s'a întâmplat oare ca vre-un Evreu să se fi prefăcut în ţăran şi să bată opinca la represintaţiile de danţ de la Londra sau de la Stockholm? Niciodată. S'a întâmplat ca Evreii să se îmbrace în costumul românesc? Sau ca un flăcău român să-şi lase zulufi şi să meargă la sinagogă, pentru că a avut contact cu populaţia evreiască?

Dar, iată, în Ardeal este o populaţie germană alături de populaţia românească. Românii vin la târg. Saşii cumpără de la Români. S'a întâmplat ca numai pentru aceasta unii să desnaţionalizeze pe ceilalţi? Cum vreţi deci ca aceşti legionari, negustori, meşteri, ori tot felul de capitalişti aventurier, să se fi făcut poporul român? Aceasta este intrebarea. Istoria nu are ce căuta în logică, dar nimeni nu poate să dea afară logica din domeniul istoriei. Logica are dreptul de a pătrunde pretutindeni.

Este foarte sigur că, de o parte şi de alta a Dunării, de la Nord la Sud şi de la Sud la Nord, de la Răsărit la Apus şi de la Apus la Răsărit, se duc aceşti păstori transhumanţi, cari nu stau locului. S'a alcătuit astfel o naţiune puternică, de caracter popular. Englesii, de exemplu, în India sau în regiunile din Sudul Africei se aşează în contoare şi rămân acolo, iar de jur împrejur este o lume având legături cu contoarele, dar nu se produce intimitate, îmbrăţişare, amestec.

Alt exemplu. Grecii s'au aşezat în contoare de-a lungul Mării Negre. Vorbesc de cei de aici, dar au mai fost şi alţii în largul Mediteranei. Ei s'au aşezat la Constanţa, la Mangalia, adecă la Tomis şi Kalatis. Ei au trăit în atâtea generaţii acolo, în margenea locuitorilor traci şi sarmaţi din Dobrogea de astăzi. Niciunul dintre Traci sau Sarmaţi nu s'a făcut Grec şi niciun Grec n'a trecut la felul de viaţă al barbarului. Două feluri de viaţă însemnează un şanţ între cele două lumi, care cola-

borează supt raport economic, dar nu se amestecă. Şi, atunci, iată argumentul care îmi vine târziu, dar nu-l scap şi-l adaug la mănunchiul de argumente. S'a creat o populaţie cu caracter rural pe toată această întindere —, şi aceasta este atât de caracteristic poporului nostru. Poporul nostru este un popor de ţărani,— nu ţărănesc, nici ţărănist, ci un popor de ţărani. Ceva din felul de a fi al ţăranului îl ducem cu noi pretutindeni. Manifestăm aceasta în orice domeniu: în arta noastră, în poesia noastră, în povestirea noastră. Sântem printre cei mai mari povestitori dintre popoarele care există. Orice Român poate face o nuvelă convenabilă, de şi nu oricine poate s'o cetească, fiindcă dispoziţia de a ceti e mai slabă decât aceia de a produce în domeniul acesta. Avem darul ţărănesc de a povesti un lucru, printr'un fel de instinct fără îndoială ţărănesc. În tratarea problemelor de istorie, de limbă, în toate, noi aducem o necesitate a lucrului concret, care ne face dese ori să vedem altfel, nu prin abstracţia noastră, ci prin realitatea lui.

Am creat această mare lume populară care, vorbind graiul românesc, ocupă între trei mări un spaţiu aşa de larg. Lumea aceasta a rămas, indiferent de forma de graiu pe care a păstrat-o sau pe care a adoptat-o mai târziu, şi ea păstrează cum am spus, un caracter de permanenţă absolută. N o i n u n e m u t ă m. Toate aspectele supt care ni se înfăţişează acest spaţiu le reflectăm, fiindcă sântem obişnuiţi a avea supt ochi o realitate de care cu greu putem să ne desfacem. „Râul, ramul" din scrisoarea a treia a lui Eminescu nu sânt altceva dacât legătura indisolubilă între Români şi bucata de pământ pe care sânt aşezaţi. Bucata aceasta de pământ este mândria Românului ; el o păstrează şi când nu are nevoie s'o păstreze, cum păstrează şi documentul despre dânsa, chiar când e fără niciun fel de valoare. Răzeşii, moşnenii nu-l dau acest document, pentru că-şi închipuie că documentul, pământul şi ei înşii sânt un singur lucru, care în esenţa sa represintă o unitate indisolubilă. Nu este naţie care, nefiind cu dispoziţii criminale, să fi făcut atâtea bătăi, atâtea crime

pentru pământ ca poporul românesc. Acesta este rostul lui pe lume, aceasta este îndreptățirea lui.

Cei cari ne poartă din loc în loc, ca filologii, nu cunosc condițiile noastre de viață. Filologii mută națiile dintr'o regiune într'alta cu o ușurință care pe istorici îi înspăimântă. Ei ni arată pe Albanesi venind din Nordul Dunării și Românii, dintr'un colț de munte, au împrumutat de la ei câteva cuvinte, ducându-se așa și întrebând pe oricine: unde sânt Albanesii ca să li împrumute acele cuvinte, și apoi să se întoarcă acasă bucuroși că le-au căpătat. E absurd. Istoricii spun că relațiile între strămoșii Albanesilor, cari sânt Iliri tracisați, și între strămoșii noștri sânt mai vechi decât închipuita întâlnire de moment cu un grup de Albanesi ascunși într'un munte, de la care întâlnire Românii s'ar fi întors cu grija să nu li se piardă cuvintele acestea din buzunar!

Că noi sântem o populație așezată pe pământul nostru, pentru acesta se pot aduce atâtea argumente. Dar este unul hotărîtor. Harta Peninsulei Balcanice, unde elementul roman a fost pus în minoritate prin năvălitorii slavi, bulgari, prin stăpânirea chiar a popoarelor uralo-altaice, cari au prădat peninsula, înfățișează, în ce privește momenclatura localităților, schimbări atât de mari, încât identificarea de localități se face foarte greu. Într'un moment harta este una și peste o sută de ani alta. În Serbia, în partea vecină cu Dunărea, istoricul bizantin Procopiu pomenește, vorbind de clădirile lui Iustinian, despre localități de acolo, un foarte mare număr de localități, cu caracter vădit roman. Căutați-le pe hartă. Ici și colo se mai păstrează câte una: Lipli-an-Ulpiana, Scoplie-Scopi. Au mai fost colonisări, mai ales în partea de Nord-Est a Peninsulei Balcanice. Bulgarii cari se găsesc în Dobrogea au venit după noi, din Vestul Bulgariei. Lucrul acesta ar fi bine să-l cunoască acei de la Roma pentru a avea ceva solid în discuția cu privire la granițile noastre. Bulgarii vechi se găsesc în Ialomița, în Vlașca, unde au trecut de multă vreme, și sânt romanisați, iar dialectul bulgar în părțile Mării Negre este venit din dialectul de lângă

Sofia: o colonisare care nu are o durată mai mare de o jumătate de secol.

La noi însă satele rămân înfipte pe locul lor. Sânt unele pe care le găsim prin documentele ungureşti din secolul al XIV-lea, în Banat, în Ardeal, în părţile Crişurilor, în Maramureş. Unde erau atunci, sânt şi acum Noi avem documente de donaţiuni, de cumpărări, de schimburi, care sânt încă din secolul al XIV-lea. Luaţi un document de la Mircea întâiul, Domn al Ţării-Româneşti, sau şi de la înaintaşii lui, ori, din Moldeva, de la Roman-Vodă, de la Alexandru-Cel-Bun sau Ştefan-Cel-Mare. D. Mihai Costăchescu de la Iaşi are meritul de a fi adunat documentele acestea în condiţiuni destul de grele şi de a ni le fi pus la îndemână, cum face, acum, d. P. P. Panaitescu pentru documentele din Ţara-Românească, în condiţiuni însă mai uşoare. Luaţi aceste documente: Satele sânt neclintite. Răposatul mieu prieten şi cumnat, Ioan Bogdan, care a tipărit multe din aceste documente, şi-a dat osteneala să caute dacă satele mai sânt acolo, şi în cele mai multe casuri le a găsit.

Peste Românii aceştia au trecut toate furtunile, i-au bătut toate grindinile şi i-au fulgerat toate trăsnetele, şi cu toate acestea rămân înfipţi acolo. Cu satele noastre nu se întâmplă cum se întâmplă cu ale altora: le-au luat dintr'un loc şi le-au aşezat în altul. Grecii din Asia Mică au fost mutaţi în Macedonia, Turcii din Tracia au trecut în Asia Mică. Eminentul ambasador al Turciei la noi, d.Sufi Tanröer, un poet şi un mare visător naţionalist, mergând până la exagerări îndrăzneţe, şi-a pus în gând să-i mute pe Turcii de la noi în Asia Mică, iar aceştia sânt acolo, în Dobrogea, de pe la 1390. Şi s'au dus, dar nu toţi, fiindcă felul de viaţă din Asia Mică se deosebeşte de buna viaţă de la noi, iar cei cari s'au dus ar vrea une ori să se întoarcă. D. Tanröer voia să mute şi pe Găgăuţi, o populaţie foarte simpatică, foarte interesantă, oameni frumoşi şi deştepţi, despre cari nu ştiu care tânăr care în momentul de faţă îndeplineşte o funcţiune administrativă de mare importanţă mă învăţa că, de oare ce „Uzi" se chemau Cumanii, Găgăuţii, Gagauzii, sânt prin urmare o rămăşiţă a Cumanilor. Dar nu se poate închipui ca o populaţie rătăcitoare să poată lăsa urme

aşa de sigure despre ea, încât urmaşii să nu se despartă de această finală păstrată pe lângă tot ce a mai venit pe urmă. Găgăuţii înseamnă: oameni cu cari nu te poţi înţelege, după cum Slavii li ziceau Germanilor: Nemţi, adecă oameni cari vorbesc, dar nu ştii ce spun, Grecii şi Romanii numiau pe toţi ceilalţi: Barbari, fiindcă li se părea că repetă o silabă fără sens, iar Evreii ziceau Zomzomim —„im", ca în: heruvim, serafim, este finala de plural — celor cari păreau, vorbind, că fac numai, „zom-zom". Găgăuţii sânt deci oameni cari, vorbind parcă spun: ga-ga, fiindcă nu-i poţi înţelege. Oricum, Turcii de la 1390 peste cinci sute de ani şi mai bine au crezut că pot să se strămute în alt loc. Strămutarea aceasta ar fi imposibilă pentru Români.

Bizantinii întrebuinţau elemente de altă naţiune în războaiele lor. Şi vechii Români se duceau la ei pentru fapte de vitejie, pentru aventuri, chiar din dorinţa de călătorie, pentru ca, pe urmă, să dorească a se întoarce ca să moară acasă. Sânt şi atâtea casuri mai noi. Iată două exemple, dintre care unul este al lui Ioan Hunyadi, tatăl regelui Matiaş, Român cu o genealogie cunoscută: pe tatăl său îl chema Voicu şi el însuşi avea un frate care se numia tot Ioan, dar Românii făceau deosebirea între nume şi între formele derivate ale numelui şi astfel Ioan Hunyadi cel mare Iancu, „Iancul Sibianul", cum îl cântau Sârbii cândva, spre supărarea guvernului unguresc, care mi-a oprit o carte pentru că am spus că părinţii vestitului Ioan Hunyadi, Regentul Ungariei, Voevodul Ardealului, contele Secuilor, stăpânitorul întregii lumi maghiare, mânca mămăligă pe taler de lemn. El a fost la Milano şi putea să rămână condottier în Italia, dar dorul l-a adus acasă, unde a împrumutat pe regele Ungariei, şi-a căutat legături cu Românii de dincoace, până ce a făcut el însuşi o politică foarte românească pentru vremea lui, iar acum Ioan Hunyadi doarme în pământul românesc al strămoşilor săi, acasă, la el, în Alba-Iulia.

Alt cas e al lui Sandu Colţea, care, la 1700 şi ceva. când Carol al XII-lea se lupta cu Ţarul Petru, a intrat la Suedes, pe când alţii se aflau în armata polonă, purtând costume deosebite de ale Polonilor. Câte isprăvi

o fi făcut el în armata regelui „nebun", regelui îndrăzneţ, care nu căuta decât isprăvi războinice, nu ştim, dar într'o zi l-au prins Ruşii şi l-au dus în Siberia. Un altul muria acolo, dar omul făcea parte dintr'o rasă care se strecoară foarte uşor. Într'o bună zi, prisonierul a dispărut si s'a dus la Stockholm, unde după un timp şi-a cerut voie să se întoarcă în ţara lui: îi trebuia să audă sunând clopotul bisericuţii din târgul ori satul său, şi s'a întors.

De la un capăt la altul al istoriei noastre acelaşi lucru. Petru Şchiopul, de la 1591, a trebuit să plece de pe tronul Moldovei. Avea, cu o roabă, Irina, un fiu foarte frumos, al cărui chip l-am introdus şi în manuale. Temându-se că fiul să nu fie turcisat, el a pus frumos, moldoveneşte, steagul, tuiul într'o cutie, a înfăşurat-o, de sigur, cu stofe scumpe şi a trimes-o Sultanului, spunându-i că el, ducându-se în locuri străine, nu vrea să le ieie cu dânsul, ci restituie ceia ce i s'a dat şi pleacă în lume, ca un om cinstit. A luat cu el pe roabă, ba chiar şi o Cerchesă, care putea să rămâie, şi-a luat copilul şi s'a dus în Tirol, la Bolzano, unde este îngropat, însă oasele lui s'au amestecat cu altele. Pe atunci nu se făcuse încă în Tirol schimbul de populaţie de care e vorba în momentul de faţă, aşa încât acolo erau prea mulţi de altă rasă, cu cari nu se putea înţelege. Şi el, care nu voia să se lupte cu Turcii, fiindcă „mâncase pânea Împăratului" lor, ceru voie să se ducă la Trento, pentru că sânt acolo obiceiuri ca ale lui, între Italienii de acolo. S'ar duce şi la Roma, de şi ortodox, dar om cucernic, ca să sărute mâna Sfântului Părinte. Până şi în exil Românul caută oamenii la fel cu el şi e în stare să meargă până în fundul pământului ca să-i găsească.

Acum, în ce priveşte adaptarea, cum se întind satele noastre? Pleacă de undeva, dintr'un sat, un om mai îndrăzneţ, care nu încape într'un loc îngust, şi se aşează aiurea, unde taie păduri, ară pământul, face câmp şi ajunge „moşul" de la numele căruia se chiamă satul: de la Badea, Bădeşti, de la Ion, Ioneşti, fiindcă locuitorii sânt urmaşii lui. Şi este aşa de închis în genealo-

gia lui acest sat românesc, încât, dacă unul din Bădeşti sau din Ioneşti s'ar muta aiurea, îşi duce în nume, pentru el şi ai săi, genealogia. Sate perfect închise şi înrădăcinate într'o genealogie permanentă. Prin urmare, cum o să se vorbească de Români vagabonzi cari se duc, după orice năluca, să se aşeze aiurea?

Aici, în sus de Văleni, este satul Bătrâni. Ce înseamnă numele de „Bătrâni" ? Înseamnă că din satul acela nu a plecat numai unul, ci un grup întreg, care şi-a părăsit locul naşterii ca să uşureze viaţa celor rămaşi, acolo. Satul s'a numit deci Bătrâni, pentru ca să se deosebească de al copiilor şi nepoţilor trecuţi aiurea. Poate fi un argument mai puternic pentru permanenţa noastră?

Şi cum se aşează ciobanii, cum se aşează agricultorii? În Săcelele de lângă Braşov, despre care vorbiam, Duminecă, în capitala Ţării Bârsei, în satele acestea sânt tot nume de oameni vechi. Afară de Tărlungeni, cu sufixul „eni", de la un loc Târlung, avem: Turcheş, Budilă, după numele străbunilor, satul Baciului, după un cioban, un Mocan care şi-a făcut o aşezare acolo.

Tot de la Văleni în sus este satul Râncezi; numele îi vine de la ciobani a căror cămaşă muiată în zer este urâtă la vedere şi neplăcută la miros, aşa încât plugarii vecini, Cojanii, îi iau în batjocură. Un cioban nu ia pe o Cojancă, dar nici Cojanca nu se mărită cu un „rânced" de pe la ciobanii abia aşezaţi. Dar, în acelaşi timp, pe lângă oamenii aşezaţi, cari formează temeiul unei naţiuni, sânt şi elemente de legătură, ciobanii transhumanţi. Nu funcţionari, nu oameni de afaceri cari se duc când într'un loc, când într'altul. Dar ciobanul duce cu el toată esenţa sufletească a neamului: duce cântecul, duce danţul, duce tradiţiile, duce poveştile, obiceiurile; ducând cu el limba, unifică această limbă. Noi dincoace de Dunăre, avem jargoane, nu dialecte, şi acestea nu sânt pe ţinuturi, ci după aşezări. Cei de la munte vorbesc mai mult sau mai puţin asămănător, cei de la şes ajung după un timp să rostească în acelaşi fel sunetele. S'a ajuns la forme stabile, pe de-asupra cărora trec elementele în mişcare. S'a creat o singură viaţă morală a poporului român de la ţară. Credeţi că a fost uşor să se facă acest lucru, şi, când s'a făcut

aşa de greu, credeţi că se poate desface vreo-dată?

Gândiţi-vă că în alcătuirea poporului român au intrat elemente foarte deosebite: Traci, din cari fac parte Dacii, cari represintă elementul de basă, dar au fost şi elemente scitice, sarmatice, ba cred că şi foarte vechi Slavi, şi pe vremea lui Decebal, care era şeful nu al unei confederaţii, şi mai erau elemente germane supt Decebal, care pe urmă se îndreptase în altă direcţie. N'au lipsit şi alte populaţii barbare vecine, ca Ilirii, popor ajuns a fi cu limbă tracă, din cari se coboară Albanesii, cari nu stau în sate, ci în vârfurile munţilor, făcându-şi cetăţi de războinici. Vitejia lui Decebal vine poate de la amestecul cu elemente ilirice din Panonia. Dar a venit peste această lume o alta, care represinta ordinea, autoritatea, legea. Era aşa de greu să se formeze o sintesă! Sânt popoare de altă rasă decât cea latină, care n'au putut-o face niciodată, cum şi admirabila rasă germană, care, cu tot amestecul cu Celţii, cu Slavii, este tot aşa cum fusese în momentul apariţiei în istorie a lor. S'ar putea merge şi mai departe spre a face a ceiaşi constatare. Numai rasa latină a fost capabilă să alcătuiască o astfel de sintesă.

Francesii de azi au elementele galice de odinioară şi au şi unele elemente germane, la Nord-Est. Voioşia, zburdălnicia aparentă a Francesului vin din acest fond galic, dar nu este popor mai disciplinat, până la pedantism, ca poporul frances. În Peninsula Iberică peste Arabi, Mauri şi Celţi, au venit Romanii şi au făcut un nou popor, topindu-se toţi într'o singură naţiune. Italia represintă atâtea rase, de la Alpi până în Sicilia, cu elemente greceşti, bizantine, feniciene şi chiar arabe, şi fusiunea latină s'a făcut totuşi.

Am izbutit să facem un popor care ţine la drept şi la dreptate, căruia îi place să se judece şi care chiar religia o concepe ca o „lege", iar hotărârile religioase ca nişte porunci, dar având în acelaşi timp respectul Statului. Domn bun Domn rău, n'are a face! Naţiunea este în stare să înfrâneze un Domn care porneşte prea departe sau să dea împuls unuia care stă prea mult pe loc. Noi nu am fost supuşi Domnilor, am fost supuşi Domniei. Această ideie a Domniei e şi acum în sufletele

noastre. Aceasta ne ţine ; nu teama de tribunale, de jandarmi, ci instinctul acesta. Dar în acelaşi timp, nu este popor mai capabil de iniţiativă. Când îl crede cineva pornit spre aventură, găseşte mijloacele trebuitoare pentru a se opri la graniţa pe care o simte instinctiv.

A trecut şi atâta lume peste Români. Românii i-au acceptat, fără a se supune sufleteşte. Avem această rară însuşire. Primim orice împilare, dar în inimă păstrăm libertatea întreagă. Şi, când cineva ne crede mai îngenunchiaţi, atunci ne ridicăm pentru a-l pune la pământ. Au venit seminţii din toate părţile răsăritene, şi toate s'au dus, iar noi am rămas în locurile noastre. Şi, după ce plecau toate aceste horde, eram tot ceia ce fusesem înainte.

Libertatea cu cât e strânsă mai adânc în sufletele noastre, cu atât creşte mai puternic pentru viitorul care nu ni se poate refusa potrivit şi cu cele mai înalte tradiţii ale naţiunii

III.

Ordinea țărănească a Românilor

Pentru poporul românesc se vor înfățișa întâiu primele creațiuni în domeniul politic, apoi cele corespunzătoare în domeniul cultural, iar la capăt voiu încerca să lămuresc cum a izbutit el: prin dovezi de vitalitate în domeniul originalității să iasă din multele influențe care au venit asupra lui, influențe dintre care unele mai vechi, ca acea grecească, întărită în secolul al XVIII-lea, iar altele mai nouă, ca acea francesă care a stăpânit o vreme pe lângă altele care au întrat și ele în creațiunea aceasta de sintesă pe care a realisat-o poporul nostru. Căci marea noastră realisare stă în aceasta, felul cum am știut să resolvim, să topim și să adaptăm totul la nevoile și aspirațiile noastre, lucru de căpetenie pentru dovada vitalității unui neam.

E o mare operă morală, care aceia decide împotriva unor teorii ca acelea ale d-lui Oțelea dela Iași, chiar a d-lui P. P. Panaitescu, cari cred că în ordinea materială trebuie căutat motorul desvoltării ocupărilor omenești. Cred însă că tot ce se găsește în lume, în ce privește creațiunea, pleacă din sufletul omenesc. Taina creației stă deci în viața noastră din lăuntru: formele pot veni din afară, dar ceia ce este important și influențează mai departe, e taina aceasta, misterul din adâncul sufletului nostru, izvor nesecat de putere, menit să fie călăuză, și de aici se ajunge la tot ce se mai întâlnește în vicisitudinile vieților naționale.

În ce privește formele politice și sociale aflate la poporul român, în timpul din urmă am dat peste un element pe care nu-l bănuisem.

Pentru congresul de bizantinologie care va fi la Alger (l-a împiedecat războiul) am anunțat ca subiect: „țăranul în Imperiul bizantin". Cum, în metoda mea de lucru, se cuprinde legătura oricării probleme cu altele

mai îndepărtate, am procedat la fel şi pentru subiectul acesta, punând în legătură fenomenele din Imperiul bizantin cu ceia ce se petrece în provinciile bizantine luate de Lusignanii din Cipru, de Veneţieni ori de Francesi, unde sistemul bizantin a trăit mai departe. Procedând aşa, am băgat de samă că şi miile de documente ale noastre pot să servească pentru lămurirea a o mulţime de chestiuni care privesc Bizanţul. Am ajuns astfel la părerea că noi, cei părăsiţi, noi, cei uitaţi într'un colţ de lume, dar cari n'am avut stăpâni direcţi barbari, atunci când ne-a lăsat în prada oricui Roma cea veche, apoi şi continuarea ei, Roma cea nouă, bizantină, ci am ajuns de sine stătători în forma populară a Domniei, care este marea noastră creaţiune, că noi deci am fost în stare, printr'o moştenire romano-dacică, transformată într'un instinct sănătos, şi printr'o energie barbară, care trăieşte şi acum în noi, şi nu poate fi stinsă, a crea, de la noi, formele sociale corespunzătoare cu ale Imperiului bizantin, pe basa aceleiaşi transformări. Deci fără un împrumut, care ar fi fost posibil, instituţiile bizantine se găsesc şi la noi. Astfel documentele vorbesc de acei „eskousati," cari nu plătesc impositul către Împărat, ci sânt daţi în sama unor mănăstiri sau nobili, dar aceşti „excusaţi" corespund fără îndoială „scutelnicilor" noştri, numai cât această categorie nu am luat-o de la Bizantini, ci am făcut-o noi, din nou, cu mijloacele populare. Deci, în isolarea şi sărăcia noastră, am refăcut în mai mic ceia ce în mai mare făcuseră Bizantinii noi, un popor mic ca număr de oameni.

Aceasta am putut-o face mai mult trăind în poienile pădurilor decât în munţi. Păstorul nu este un om închis în munţi, cum n'au fost nici Romanii Ladini din Elveţia. El visitează vara muntele, dar în toamnă scoboară, cum ştim, spre locurile cu iarba pe care oaia o scormoneşte supt zăpadă ; umblând deci acolo unde nevoile şi oile îl poartă, îi trebuie păşune, şi aceasta nu o putea avea turma, închisă în munte. Acest popor, trăind deci în astfel de poieni, a putut plăti dijma barbarului şi a fost în stare să refacă, în formele acestea populare: obiceiul dijmelor împărţirea în diferite categorii a ţăranilor, şi întocmai

ca la Bizantini, cu un regim special, după cum ţăranul are unul sau mai mulţi boi, ori de loc. Un grup omenesc aşa de modest a putut crea, în condiţii defavorabile, ceia ce, în alte condidii, făcuse un mare Imperiu.

Venim acuma la formele populare create de poporul românesc în epoca aceasta pentru care nu avem documente. Se găsesc destui învăţaţi străini din vremea noastră cari-i izgonesc de pe un mal pe altul al Dunării, dar nu izbutesc să li găsească locul aiurea, ca şi cum o populaţie ca a noastră, s'a putut coborî la un moment dat cu hârzobul din cer. În epoca aceasta de mare tăcere a evului-mediu românesc, poporul acesta a avut de sigur o viaţă a sa. Sânt popoare care pot trăi singure de ele, şi li prinde bine. Dar, dacă le supune cineva la o anume rânduială, cu o organisaţie de fier, ele mor sau decad, cum s'a întâmplat cu Pieile Roşii, sau cu Indienii Incaşilor, mari vânători şi buni apicultori înainte de a veni Europenii cu alt fel de viaţă, cu alte norme de guvern, şi atunci aceştia au degenerat, ajungându-se azi la câţi mai există în acele „reserve" hotărîte de noul Stat, unde bărbaţii cer doar alcool de la stăpâni, zăcând une ori ticăloşiţi de beţie alături de femeile care singure mai muncesc. Deci sânt popoare de care, îndată ce trec la o nouă ordine de viaţă, mai civilisată, pot dispărea chiar complect, cum s'a întâmplat cu Tasmanienii din Australia dintre cari, mai anii trecuţi, a murit ultimul. Dar, pe când alţii nu pot trăi decât răspândiţi şi desordonaţi, noi nu putem trăi decât adunaţi şi supuşi unei rânduieli sigure.

Sânt însă şi popoare care pot trăi strâns, dar acceptă să primească ordinele aceluia care le dă, găsind foarte firesc să se supună, oricare ar fi ordinul. N'aş voi să o pomenesc, dar Bismarck a crezut într'o vreme că şi Francesii pot fi tot aşa, odată ce au primit regimul lui Napoleon al III-lea. Cu tot regimul lui de curte, de vânători şi petreceri, de baluri, cu scăderile lui morale, el a avut însă un sistem politic, care presinta şi avantagii pentru Franţa, mai ales economice, pe când Bismarck vorbia de cele „treizeci de milioane de Cafri francesi, deprinşi a se supune oricui. Bismarck poate că nu pre-

vedea că vor fi şi popoare iubite inimii sale care vor asculta de oricine şi vor face orice li se va porunci, primind până şi comanda de a gândi într'un anume fel. Dar *resultatul care se capătă prin munca de supunere nu este ca acela de voie bună.*

Noi am fost însă un popor *de voie bună*. Românii aceia din poieni, plugarii din locuri ferite, ciobanii rătăcitori au creat în timp de o mie de ani *o ordine ţărănească a lor*, în legătură cu lucruri foarte vechi, care se găsesc şi azi în sufletul nostru.

Această ordine ţărănească este legată de tradiţie, de un tradiţionalism elastic, adaptabil la orice, căci ai noştri sânt *oameni cari văd înainte, până şi în mersul lor departe.*

Vedem, şi ne putem îndrepta după ce întâlnim sau prevedem. Deci, când noi am rămas fără Stat, s'a creat de la sine *o ordine tradiţională care este locală.*

Noi, azi, sprijinim un Stat făcut după norme de aiurea. Populaţia aceasta trăieşte în forme care sânt de împrumut şi care strâng, jenează, căci nu se potrivesc de loc, întocmai ca hainele pe un trup pentru care nu au fost croite. Nu e nevoie să spunem când s'a întâmplat acest lucru. Administraţia Statului se sprijină pe un şir întreg de funcţionari, cari trăiesc la rândul lor sprijinindu-se pe spatele Statului, şi neajunsul acesta se ridică până sus. Aceasta înseamnă centralisarea napoleoniană, Statul centralisat, cu capitala care consumă cel mai mult, cu şcolile mari care se strâng mai ales acolo, sărăcind şi nenorocind provincia, nu cum e Universitatea în Anglia, unde la Oxford şi Cambridge, ea este în provincie, sau în America, unde şcolile cele mai mari şi mai bune nu se află în oraşele mari, ci afară, unde e aier bun şi spaţiu mult. Ai noştri cei vechi erau *oameni de viaţă locală*, de tradiţie osebită.

Noi am întemeiat *comuna*, care există numai pe hârtie, de oare ce nu-i corespunde o realitate, şi în această comună era odinioară numai primarul, căruia i s'au adăugat apoi notarul şi un număr de agenţi electorali. Dar ce înseamnă comuna, cea rurală mai ales, pentru viaţa noastră? Noi am avut însă pe vremuri *satul:* l-am avut de la început şi pe el ne-am sprijinit în tot lungul vremurilor grele.

Satul este o creațiune a noastră, pe când comuna e un împrumut. Satul este o realisare seculară și milenară pe care nimic nu-l poate smulge din sufletul poporului românesc, și pe el trebuie să ne răzimăm și acum, pe când prin crearea comunei am răpit sufletul acestei vieți locale de sat, așa încât oamenii fug la orașe, unde o adevărată ordine bună ar trebui să se intereseze de cei ce vin ca să vadă dacă li se poate găsi un loc și un rost, căci nu se poate apuca omul de nimic unde abia a poposit. A intreprinde negoț sau meserie într'un oraș, înseamnă a cunoaște nevoile populației în mijlocul căreia te așezi, căci, altfel, lucrul ce faci poate fi de prisos și poate încurca numai rânduiala bună a unei societăți. Aceasta este una din problemele cele mai importante ale zilei de azi.

Oamenii satului despoiat de suflet fug la oraș. Un oraș mare ca Bucureștii nu represintă însă sufletul unei țări, și o societate întreagă nu se poate menținea numai prin ce se face într'un spațiu limitat. O societate ca Anglia poate trăi mai ales în Londra numai pentru că activitatea ei se întinde pe toate mările.

Cei vechi se mulțămiau cu satul, dar așa, în forme răzlețite, nu se poate ajunge la ceva superior supt raportul organic. Satele noastre au fost însă unite între ele prin legături care nu sânt artificiale ; *ele se puteau aduna, pe anumite linii, pentru opera de resistență națională.*

Concentrări subite se pot face de altfel și aiurea. In evul-mediu, prin secolul al XII-lea, regele Franciei a fost atacat de Împăratul german. Pe atunci era un necontenit conflict între oamenii din stânga și din dreapta Rinului. Capitala Franciei nu era la Paris, ci regele stătea în Laon, o localitate mică, și la îndemâna lui erau foarte puțini vasali. In provinciile lor, erau mult mai puternici decât regele marii vasali, prin tot ce aveau supt stăpânirea lor. S'a crezut deci că Împăratul Henric va termina ușor cu regele Ludovic. Dar acesta s'a dus la Saint-Denis și a chemat pe acești domni ai marilor feode, cari cu toții au venit la ridicarea oriflamei. De la un capăt la altul al Franciei au răspuns la fel în fața primejdiei. Dar, după retragerea dușmanului, regele a rămas același, întorcându-se la mo-

desta sa reşedinţă. Astfel o viaţă locală unită prin legături morale s'a putut ridica la un singur semn din toate părţile. Credeţi că, în evenimentul de tot recent pe care l-am trăit cu toţii în concentrarea din Martie, numai administraţia cu poruncile ei i-a adunat pe oamenii noştri la graniţa de Vest ? Nu, ci din adâncul sufletului lor, de la o margene la alta a ţării, ei au pornit ca împinşi de puteri misterioase, şi au fost şi de aceia cari, de şi nu mai puteau fi consideraţi ca făcând parte dintr'o unitate de luptă, au plecat totuşi, revenind apoi amăriţi că serviciile lor nu au fost primite. A fost unul din momentele cele mai înălţătoare şi cele mai pline de nădejde. S'a adeverit că, în ciuda unei lungi neglijări, sufletul acestei vieţi locale poate asigura existenţa ţării.

Satul nostru, trăind după tradiţii care trec mileniile, a rămas legat de moştenirea sa dacă şi romană. Oamenii lui sânt fiinţe care rămân împreună, tare hotărîţi să nu se ducă aiurea. N'au plecat niciodată bucuroşi, lăsându-şi vatra lor, chiar dacă ar fi fost pentru mai bine. Omul nostru stă, peste orice, legat de moştenirea sa. „Legătura lui Mihai Viteazul" nu a fost făcută pentru o populaţie obişnuită să vagabondeze, ci ca o măsură de ordine economică, în împrejurările grele de atunci. Veniau Tatarii, prădau Turcii. În împrejurările acestea a făcut Mihai legătura sa, pentru ca, omul stând locului, ogorul să fie lucrat. O măsură de rânduială vremelnică poate, cum va fi crezut-o şi el.

Viaţa aceasta locală este, cum am arătat, o v i a ţ ă o r g a n i c ă.

S'a spus adesea, cu dreptate, în ultimul timp, că, dacă lucrurile nu merg bine, aceasta e şi din causa familiei în decădere. Şi în America familia a decăzut, dar acolo sânt alte condiţii de traiu şi alte posibilităţi materiale, care pot, la un moment dat, să ducă la aceasta. Acolo copilul începe a câştiga de mic: în Europa, numai Grecii au curajul să pornească în lume şi fac ispravă prin mijloacele lor moştenite.

Franţa de azi rechiamă la o viaţă de familie sănătoasă: toate preocupările din ultimul timp i se strâng în jurul acestei probleme. Dar toate măsurile adminis-

trative nu înseamnă nimic pe lângă legătura de sânge. Satele noastre sânt însă sate genealogice. Toţi oamenii din lăuntru sânt rude. De aceia şi obiceiul, aşa de bun, de a întreba, când e vorba de înstrăinarea prin vânzare a unui loc, pe vecin, care e ruda cea mai aproape cu locuinţa, dacă nu cumpără el, şi, numai când niciuna din rude, din vecini nu cumpără, numai atunci se poate vinde unuia din afară. Dreptul care se chema protimisis, măsură pe care noi n'am păstrat-o din nenorocire, nu vine din codul scris al Bizanţului, ca numele său.

Satul formează deci o f r ă ţ i e, o legătură fraternă, foarte trainică şi vie. Dacă vine prin exogamie o fată de aiurea, ea întră în acel neam, confundându-se în noua familie, adoptată de ea.

Dar peste toate acestea, parcă şi n a t u r a î n s ă ş i i m p u n e o a s t f e l d e l e g ă t u r ă. Sânt popoare care nu ascultă natura în poruncile ei şi acelea dispar, dar sânt şi altele care înţeleg perfect ce ordonă natura şi atunci se face adaptarea. Noi facem acuma case cum ne taie mintea, cu faţa spre Nord, fără acoperiş, fără prispă, pe când trebuie s ă f i e î n z i d i r e o c o l a b o r a ţ i e c u n a t u r a. Dar, înainte, cu satele bine aşezate, natura noastră a făcut văile, şi o a m e n i i s'au a ş e z a t d e c i p e a c e s t e v ă i. Sânt şi azi judeţe care urmează cursul vàilor. Numai în Moldova avem forma pătrată, dar aceasta din cauza cetăţii făcute de descălecătorii războinici. Pentru nevoia unei cetăţi ca Romanul, Suceava şi altele de a-şi avea un teritoriu împrejur, trecându-se peste cerinţile naturii s'a creat, în locul judeţului: ţinutul, formă nenaturală, geometrică, formă comandată, pe când, în Muntenia, aşezările fiind pe văi, forma politică este şi ea de vale, de unde: Prahoveni, Musceleni, Buzoieni, şi în fruntea lor stă cineva care împarte dreptatea, j u d e l e j u d e ţ u l u i.

Dar noi sântem o societate care se sprijine pe d r e p t u l c a r e e s t e a n t e r i o r ş i s u p e r i o r c o d u r i l o r m o d e r n e, ca acela al lui Napoleon, şi de aceia la Români „drept" e şi „adevăr". Sufletul nostru are d r e p t u l prin j u d e c a t ă. Judecata se făcea în sate de o a m e n i b u n i ş i b ă t r â n i,

aşa cum se întâlneşte şi în Italia veche, senatul veneţian, nefiind decât o desvoltare a acestei instituţii. Toată Peninsula Balcanică e plină şi ea de această instituţie, a o a m e n i l o r b u n i ş i b ă t r â n i, cinstiţii bătrâni. Faţă de anume teorii din vremea noastră că numai omul tânăr, ca fiind mai energic, trebuie chemat în anume rosturi, trecutul nostru răspunde cu „oamenii buni şi bătrâni."

„Curtea de apel" este însă j u d e l e v ă i i. La jude sau judeţ se adresează toată valea, care este ea însăşi judeţ.

Judeţul deci l-am făcut noi în înţelegere cu natura, şi nevoile noastre au întrebat natura, au interpretat-o, şi s'a făcut creaţia cea mai firească.

Deci, pe când Moldova este, cum am spus, o ţară de ţinuturi create în legătură cu oamenii veniţi din Maramureş, cari au împlântat castelele în jurul cărora a trebuit să se tragă linia unui teritoriu pentru nevoile celor din cetate, ţara fiind creată prin scoborîrea acelor cavaleri, în Muntenia, „Ţara-Românească" s'a creat de sine prin unirea acelor judeţe care păstrează forme vechi, afară doar de Mehedinţi, al cărui nume înseamnă oameni ce se ţin de Mehadia, de cetatea regelui ungar de peste munţi (Dunărinţi=oameni de la Dunăre). Afară de Mehedinţi, toate judeţele, cu toate transformările administrative, sânt astfel creaţii naturale.

Dar, la un moment dat, iată că toate acestea s'au adunat şi s'a făcut Ţ a r a, căci noi aveam şi noţiunea „ţării", din timpurile cele mai vechi. Ţara Bârsei, a Făgăraşului nu fac decât să lămurească aceasta, şi peste ţările acestea este „Ţara" cea mare. Ciobanul, când pleacă din Ţara Bârsei, zice că se duce în „Ţară". A fost şi o ţară a Vlaştii la Dunăre, „Ţara Vlahilor" sau Vlăsia, până la pădurea Vlahilor, — Teleormanul e ca, dincolo de Dunăre, Deliormanul şi ca (pe latineşte) „Silva Blacorum", lângă „terra Blacorum", în Ardealul regelui vecin.

Dacă e vorba să se spună: am fost agricultori sau nu, apoi putem răspunde că ţ a r a aceasta nu înseamnă decât t e r r a, pământul.

Dar ţara aceasta trebuie să aibă pe cineva în fruntea ei. Pentru acest stăpân noi n'am luat cuvântul de

„duce", de la Romani, căci era omonim cu forma verbală „duce", ci am împrumutat de la Slavi terminul de voevod, pe care însă nu l-am păstrat aşa, ci am făcut eufonicul „Vodă", care, în cugetul poporului, în gândul lui nu este decât D o m n u l, noţiune imperială, care trăieşte aşa de adânc în sufletul poporului românesc. A domni, Domn şi Împărat e unul şi acelaşi lucru străbun, şi nu de împrumut, cum e „regele". Au venit barbarii, s'au dus apoi, dar noi am rămas aici cu Domnul nostru. Domnul hotărăşte în ce priveşte dreptatea, el este marele împărţitor al legii, el singur poate decide şi asupra pământului; el e cap de oaste, căpitan; numai el poate numi pe d r e g ă t o r i, cari nu înseamnă decât „directores", cari d i r e g; singur el poate avea o „Curte", asemenea cu „curia" romană. De la el decurge toată puterea în Stat, de la acela care este o necesitate umană şi o necesitate naţională, un veşnic izvor de puteri, de sfaturi, având datoria de a cere sfat şi de la „oamenii buni şi bătrâni" din jurul său.

Domnul-Împărat, atotputernic, este cheia însăşi a dăinuirii şi vitalităţii noastre. Regele polon ori ungur, aceştia sânt creaţiunile Papei, regii sârbi catolici au fost făcuţi tot de la Roma catolică, iar cei din interior, Nemanizii, ca Ştefan Duşan, sânt o imitaţie a Cesarilor bizantini, ca şi ţarii bulgari. Unde, afară de Albania înrudită, cu al ei mbret-împărat, găsim forma aceasta specifică a Domnului-Împărat decât aici, la noi, unde, tradiţional, Suveranul e considerat ca sacru, strâns legat de l e g e şi de B i s e r i c ă? Caracter sacru, independent de cine se găseşte pe tron, căci pleacă din fundul tradiţiei milenare strămoşeşti.

Am ajuns a avea doi Domni: unul în Muntenia, de caracter popular, şi celălalt în Moldova, de caracter militar, şi, până azi, omul eroic, cel care-şi are curajul răspunderilor, pleacă totdeauna din Moldova, urmaşa cavalerilor maramureşeni. Putem adăuga că aproape totdeauna Domnul cavaler moldovean a bătut pe Domnul popular muntean. Ce nu s'a abătut asupra acestor Domnii? Lupte între fiii buni şi fiii nelegitimi, boieri cu pretenţie de a domni, dar totdeauna se căuta un Domn, oricare ar fi fost el, fie şi acela pe care-l puteai găsi,

cum spune legenda, cu carul cu peşte în drum, ca Petru Rareş, ori în fundul unei mănăstiri, ca atâţia alţii: oricine ar fi fost el, voinţa ţării îl făcea Domn, şi-l sfinţia.

Aceasta este marea creaţie a poporului românesc, care a putut da pe Ştefan-cel-Mare, pe Mihai, pe înţeleptul Matei Basarab, pe chibzuitul Brâncoveanu, cu grijă de cultură şi lux bizantin.

Şi, dacă a fost o vreme a Fanarioţilor aici, la noi, a Domnilor străini de ţară, de şi pentru mulţi dintre ei n'a fost casul, noi i-am făcut să între în rostul Domniei româneşti, precum codurile lui Ipsilanti, Callimachi, Carageà, peste ceia ce era de împrumut, aveau la basă obiceiul ţării, codul popular românesc. În Bucovina, cu toate paragrafele încâlcite ale codului austriac, mai ales când era vorba de moştenire, Românii au găsit totdeauna mijlocul, cu mintea lor isteaţă, de a se sustrage de la legea care nu era a lor şi a ajunge tot la ceia ce ştiau ei că este obiceiul cel vechiu al ţării.

Iar, când am făcut mai târziu să vină Vodă-Carol, pentru a împiedeca luptele dintre boieri, l-am făcut să între în formele noastre, şi, dacă o Constituţie, de împrumut ca şi alte instituţii, l-a împiedecat de a fi Domn tradiţional, la capătul unui lung şir de suferinţi politice, am ajuns noi, „oamenii buni şi bătrâni", să restabilim în acea noapte memorabilă de 2 Februar 1938, pe Carol al II lea în rosturile noastre tradiţionale.

IV.

Creaţiunile morale ale vitalităţii româneşti

După ce aţi văzut creaţia poporului românesc în domeniul organisării politice, creaţiunea formelor de Stat, trecem acum la un domeniu care e mult mai important: la ceia ce se găseşte în sufletul omenesc, unde se elaborează puterea care mână o societate spre ţintele ei naturale. Creaţiunea aceasta în domeniul sufletesc este ea de considerat ca fiind o dovadă de vitalitate, sau nu?

Se poate răspunde şi negativ, de oare ce se poate afirma că orice popor, mai curând sau mai târziu, în evoluţia sa, poate ajunge la anumite ţinte, fără să dea dovadă de o deosebită vitalitate.

Răspunsul întâiu la această întrebare, pentru ca să ajungem la domeniul însuşi al realisărilor în creaţiunea spirituală, stă şi în următorul fapt: Ceilalţi membri ai Imperiului roman de odinioară, devenit Imperiu bizantin, tot roman în esenţă, la un moment dat n'au mai avut legăturile pe care le avuseră cu vechiul Imperiu. Deci, toate părţile acelea din fostul Imperiu au trăit în împrejurări mult mai bune decât ale poporului nostru. Cei din Apus au fost mai favorisaţi de soartă. Dar mişcările barbarilor cari trec Dunărea spre provinciile Imperiului, peste convenţii necontenit stricate, căutau drumul spre Constantinopol şi oraşele bogate, de a căror pradă aveau nevoie. Pot s'o spun în parentesă pentru acei cari cred încă în marea deosebire ce ar fi fost între situaţia pe malul stâng al Dunării şi cea de pe malul drept. Cercetările lui Fustel de Coulanges, împotriva unor vechi păreri, au dovedit că elementul roman de pretutindeni este mult mai important decât

elementul barbar venit să se suprapuie. Barbarii represintau în general un grup mic de oameni, trăind în lagăr, pe un teritoriu restrâns, în anume puncte, cum a fost cu Uralo-Altaicii, şi numai din când în când mergeau de culegeau dijma de la naţiile supuse. Rar se revărsau asupra unui teritoriu mai întins pentru ca apoi să rămână fixaţi pe o anume întindere. După nevoile de hrană ale animalelor din hordă, grupul barbar îşi schimbă locul, la anume epoci. Nu este o coborîre a unei populaţii care caută sate şi oraşe ca să le distrugă şi să împrăştie lumea. Oamenii aceştia permit ca populaţia băştinaşă să trăiască mai departe ; aceasta li asigură lor existenţa: altfel, cu populaţia alungată şi nimicită, n'ar fi avut cine lucra ogorul necesar tuturora, şi ar ti murit de foame. Se ştie că, atunci când se schimba un stăpân la băştinaşi, acesta mergea de se presinta Hanului, ca odinioară Domnii noştri Sultanului de la Constantinopl, şi, îndată ce primia întăritura, el se întorcea acasă şi nimeni nu-l mai tulbura. Noi ni închipuim apoi că orice neam şi în orice vreme era dispus să-şi ia greaua sarcină de a administra, de a organisa. Dar numai noi, modernii, avem această furie de a administra în orice domeniu. La noi nefiind o „administraţie" barbară, ne-am administrat singuri. Odată ce stabilim astfel caracterul barbarilor, urmează numai că n o i a m f o s t n e c o n t e n i t t u l b u r a ţ i, d e r a n j a ţ i, aş putea zice, de trecerea atâtor lumi pe la noi. Ei nu ne căutau pe noi în păduri şi poieni, pe locuri care nu presintau niciun interes, ci pe la noi era numai un drum de trecere pentru ei: prin Dobrogea, pe la Porţile-de-fier, către Imperiu, ţinta tuturor năvălitorilor. Eram astfel un t e r i t o r i u d e s t r e c u r a r e către lumea din Sud şi spre Apus.

S'ar putea face o carte foarte interesantă despre drumul nostru. Să observăm numai cum se aşează la noi oamenii faţă de drum. Dacă ar merge un străin de la Văleni la Ploeşti, ar putea crede că locuitorii acestei ţări sânt în majoritate Ţigani, fiindcă acei ce iese la drum, cu case cu tot, sânt ei. După aspectul acestor aşezări şi-ar putea închipui că Românii sânt răi gospodari. Dar să ne depărtăm cu câţva chilometri de drum,

şi vom găsi satele frumoase ale sătenilor noştri cu bună gospodărie. Aceasta fiindcă din vechime la noi s'a păstrat ideia că d r u m u l e s t e o p r i m e j d i e. Omul cuminte şi chibzuit se duce de se aşează ferit, în tăcere. Am zice că, şi în domeniul literaturii şi al ştiinţii, oamenii cum se cade nu iese la drum, nu-şi fac reclamă singuri, ci lucrează modest, ca şi gospodarii cei buni cu aşezările ferite.

Ai noştri, prin trecerea aceasta necontenită de populaţii barbare, de unde şi abaterea de la drumul aducător totdeauna de nelinişti, n'au avut răgazul celor din Apus. Să ne gândim în ce condiţii au trăit fraţii noştri din Galia. Acolo a stăpânit Imperiul roman, după care au venit elemente barbare germane, dar când? După ce făcuseră şcoala romanităţii aici, la noi. Puhoiul barbar a trecut în Apus cu elemente noi, pe care nu le avuseră când veniseră aici, unde se filtraseră, se curăţiseră. Îi trimeseserăm măcar în parte romanisaţi, înţelegând puţin latineşte.

Barbarii aceştia au căutat să imite pe dregătorii romani de odinioară, şi Galia nu a fost guvernată barbar, când aceştia o luară în stăpânire, ci roman. Toţi regii franci, începând cu Clovis, au bătut monedă ca Împăraţii romani din Răsărit. Cea mai mare satisfacţie a lor era recunoaşterea în calitatea ce o deţineau, căpătarea unei distincţii de la Împăratul bizantin. Limba de Stat era tot limba latină, nu a barbarului stăpân, care dispărea ca atare, cu încetul; legile tot cele vechi pentru populaţia băştinaşă. Iar cu populaţia din oraşe regii aceştia trăiau în cele mai bune condiţii.

În oraşele de supt ocrotirea unui sfânt, care acesta era de fapt adevăratul stăpân, când venia un rege barbar, el simţia ca o mare datorie a lui să meargă pentru a îngenunchia în faţa moaştelor acestui sfânt, care era şi el continuatorul ordinii romane. Legăturile barbarilor cu lumea din Imperiul roman în Apus erau deci din cele mai bune.

Să ne gândim şi la barbarii cari trecură în Spania. Aceştia ajungeau acolo într'o fasă şi mai înaintată de civilisaţie, după ce trecuseră prin poposirea în Galia. Ei putuseră trece şi creştinaţi, oarecum, de la noi. Prima

şcoală de creştinism o făcuseră deci supt influenţa populaţiei romanice din Imperiul de Răsărit, şi Goţii lui Wulfila, cu Biblia în litere de aur pe fond de purpură, în părţile noastre şi-au făcut ucenicia, iar Biblia a fost scrisă, fără îndoială, aici, în Răsărit.

Ce a suferit Italia de la aceşti barbari după venirea lui Odoacru? A fost o simplă trecere a unor elemente sătule şi culturalisate oarecum de trecerea pe la noi. Odoacru a cerut voie de la Împăratul din Constantinopol ca să stea la Roma. El a fost un delegat al acestuia, vechilul, am putea spune, vicarul lui. Istoria italiană ar avea de discutat această teorie şi, în loc să se presinte istoria italiană după năvălirile barbare, ar trebui să o facă reducând pe aceştia la perenitatea populaţiei romanice de acolo. A venit apoi Teodoric, care răstoarnă pe Odoacru, dar cerând şi el aceiaşi recunoaştere din partea Constantinopolului. El guvernează pe barbarii săi gotic, dar populaţia romană o cârmuieşte după legile ei vechi. Şi Longobarzii tot aşa.

Ambiţia tuturor acestora era aceia de a se integra cât mai mult ordinii şi autorităţii romane.

La noi a fost cu totul altfel: oraşele au dispărut, drumurile au fost tăiate, dar nu şi micile drumuri de comerţ, care n'au fost niciodată închise. Din numărul mare de monede ce se găsesc pretutindeni, putem deduce aceasta. Dacă este moneda, înseamnă că a existat drumul; dacă e drumul, înseamnă că a existat o formă politică la noi. Îmi pare că unii cercetători mai tineri nu înţeleg această conclusie în legătură cu existenţa monedelor pe teritoriul nostru. Deci existenţa unei forme politice oarecare în aceste vremuri grele, care n'a putut fi niciodată întreruptă, a permis şi asigurat circulaţia. Dacă n'ar fi o administraţie, chiar în zilele noastre, probabil n'ar risca nimeni să pornească oriunde. Cercetările mai vechi şi mai noi, au scos la iveală o sumedenie de asemenea monede pretutindeni şi din toate timpurile. Acum de curând s'a găsit o monedă de aur la Hârşova. În mijlocul furtunilor şi frământărilor noi am putut realisa ca şi cei din Apus creaţia noastră de cultură şi viaţă morală. Cea d'intâiu creaţiune este limba.

Se pare că sunt oameni pasionaţi în discuţiile asupra limbii pe care o consideră ca un produs ce apare în cutare moment şi pe care trebuie să-l păstrăm aşa cum a fost în momentul acela, deci fără neologisme. Dar limba este un element viu, care evoluiază odată cu poporul care a produs-o. Nu există o formă cristalină a limbii, în care să nu între niciun neologism, care nici nu este cel mai important element din ea. Limba trăieşte, şi ea îşi are viaţa ei proprie. Neologismele dispar singure dacă se dovedesc a nu fi necesare. Nimeni n'a condamnat neologismele greceşti la noi, dar ele s'au dus. A fost o vreme când aveam o mulţime de turcisme, ca pe vremea lui Ienăchiţă Văcărescu: ni e greu să înţelegem limba în care şi-a scris el prosa din causa elementelor de influenţă turcească. Neologismele de orice fel sânt lucruri care se adaogă, se duc sau se pot şi întoarce. Pe de altă parte, chiar prin realisarea unităţii politice a poporului românesc, va trebui să introducem o mulţime de elemente locale până atunci necunoscute literaturii.

Limba este creaţia misterioasă cea mai importantă şi cea mai caracteristică din tot ce poate alcătui un popor, de oare ce ea cuprinde însăşi simţirea acelui popor. Când el are o simţire săracă, limba lui se resimte de această sărăcie şi, invers, dacă are o simţire aleasă şi bogată, ea se înalţă, se rafinează. Popoarele care n'au simţul frumuseţii, nu pot crea o limbă armonioasă. Dacă un popor gândeşte strâmb, strâmbe iese şi manifestările sale de graiu.

Limba e şi o literatură în mişcare, şi în ea trăieşte şi tot trecutul unui neam. Tot ce s'a cântat, s'a scris, tot ce s'a grăit de la om la om, toate lucrurile acestea se găsesc încorporate în limbă, reunite şi sublimate în ea. De aceia se cuvine ca un imn să-l înălţăm necontenit limbii noastre. În ea trăiesc topite toate temerile şi bucuriile noastre, toate hotărîrile şi toate suferinţile noastre.

Să luăm un exemplu pentru a învedera cât de mult în ea trăieşte trecutul poporului întreg. Germanii din Ardeal, despărţiţi de restul poporului german la o anume epocă (cei din Banat mai târziu), au o limbă

din care lipsesc anume elemente. Acestea nu s'au putut crea aici, fiindcă nu a fost o viaţă naţională proprie mai vie, şi ceia ce nu se trăieşte nu se poate înoi. A trebuit ca ei să facă un împrumut, pentru aceste elemente, de la masa cea mare a poporului lor, cu care relaţiile au fost posibile. Odată rupţi de rasa lor, limba ar fi rămas la stadiul aşezării în ce priveşte evoluţia, altele fiind împrejurările de viaţă. Dar s'a întâmplat că Olandesii s'au aşezat în Africa de-Sud, Burii în Transvaal. Acelaşi e casul cu Francesii din Canada, în secolul al XVII-lea. Limba acestora este cu totul altceva decât a celor de acasă din aceiaşi obârşie. Despărţiţi de restul poporului lor de atâta timp, limba s'a desvoltat aparte. Dacă se ia o gazetă, vede cineva că are, a face cu o limbă simplă, influenţată de religie, în Canada, cum nu e influenţată limba francesă de acasă: o limbă ca a lui Malherbe de pe la 1600. La Buri e la fel. Vedem dar până la ce grad tot ce se petrece la un popor, se găseşte cuprins în limbă.

Limba noastră a trebuit să se alcătuiască în împrejurări foarte grele, după cum s'a făcut şi formaţia de Stat. A fost mai întâiu un fond roman foarte vechiu şi apoi necontenite unde romanice venite în diferite fase, chiar mai târziu. S'au adaus elemente barbare, mai ales slave, de la Slavii cari au trăit o vreme cu noi. Se spune de multe ori că avem un număr de cuvinte slave mai mare decât cel latin. E vorba însă dacă aceste cuvinte slave au o întrebuinţare curentă ori nu. Să ascultăm o conversaţie dintre noi, sau, în momentul de faţă, când vorbesc aici, câte cuvinte slave sânt aduse în vorbirea mea? Vedem deci că predomină ca întrebuinţare cuvintele latine, care formează ţesătura însăşi a limbii noastre. Şi nu e vorba numai de vocabulariu. Vocabulariul samănă cu o haină, dar trupul său însuşi e fisiologia limbii: declinarea, conjugarea. Apoi fonetica şi morfologia, schimbarea de sunete care sânt latine. Legile organice ale limbii sânt latine.

În Elveţia, pe văile Alpilor sânt locuitorii numiţi Rumunşi, ceia ce înseamnă Romanici, cărora li se mai spune şi: Grisoni, după ligile grisone, sau Ladini, oameni puţini la număr, răspândiţi şi în Tirolul italian, în

Liechtenstein, pe cari îi recunoşti imediat cării rase aparţin, având faţa de multe ori exact ca a noastră. Ei au fost cândva în Panonia, dar au venit barbarii, cari i-au împrăştiat, ajungând o parte tocmai în Elveţia, iar alţii, izgoniţi, s'au refugiat la noi. Nu trebuie să se uite că s'au adus necontenit elemente romane la populaţia noastră, şi din această parte de Apus Ladinii aceştia, puţini şi săraci, au fost copleşiţi de adaosul mai numeros german, şi capacitatea lor de vitalitate a scăzut. Au împrumutat o mulţime de cuvinte italiene, dar mai ales foarte multe elemente germane. Cine ar putea spune însă că interesanta limbă ladină, de atâtea nuanţe, este un dialect german? La noi, fiind populaţia mult mai numeroasă, compactă pretutindeni, din munţi şi poieni până pe margenile Dunării, am resistat, am ţinut piept oricând şi oricui, şi, fiind un popor cu toate ramurile de activitate, am creat o limbă cum am vrut şi cum toate nevoile noastre au cerut-o: n'am primit nimic esenţial de la alţii. Ce s'a mai adaos de la vecinii sau stăpânii străini, trecători, a fost foarte puţin: o mică parte din vocabulariul viu. Dar şi ce am primit, am căutat să adaptăm la forma cea mai potrivită cu sufletul şi simţirea noastră.

În limba aceasta, care este o dovadă de mare vitalitate în creaţiune, sânt două însuşiri foarte importante. Întâiu, toate cuvintele sânt clare: un cuvânt nu a pătruns. sau nu a rămas dacă a avut alături altul cu aceiaşi formă, dar cu alt înţeles. Am spus că n'am reţinut pe d u c e pentru stăpân, conducător, — de oare ce era alături cuvântul a d u c e, cu o formă a verbului. Dacă zicem a i u b i, cuvânt care este slav, aceasta nu înseamnă că noi nu am iubit înainte de a fi primit termenul slav, ci păstrând pe a m o am fi dat, datorită schimbării de sunete, î m, care mai are un sens. Deci, când s'a oferit un alt cuvânt, l-am păstrat pe acesta, deşi noi mai avem şi a p l ă c e a alături de a i u b i. Pe s i c l-am prefăcut în ş i, iar, în ce priveşte afirmaţia, şi azi se spune în Ardeal prin unele părţi i e: cum însă aceasta înseamnă şi a treia persoană singular de la indicativul present al verbului a f i, s'a sacrificat această afirmaţie slavului d a, care a rămas.

Al doilea element original, arătând o vitalitate puternică la poporul românesc, stă în f r u m u s e ţ a c u v â n t u l u i. Noi nu primim cuvântul colţuros, care ni zgârie urechea, şi, chiar dacă l-am primit, am făcut ca apa ce spală pietrele: l-am netezit, l am potrivit armoniei limbii noastre. Am observat o pentru cuvântul de v o e v o d al Slavilor, prefăcut de noi în v o d ă. Sânt alte limbi care repetă o silabă până la oboseală, până la desgust. Dar iată şi un al treilea element de originalitate, deci de vitalitate: noi sântem un popor cu o p u t e r e d e n u a n ţ a r e i n f i n i t ă, care este o foarte mare calitate. E motivul pentru care am primit foarte multe cuvinte străine. Poporul acesta e de o isteţime şi de o aplecare spre glumă fără pereche. Proverbele noastre sânt adesea făcute din măiestre păcăliturî Deci orice cuvânt venit din afară îl putem primi dacă el corespunde la o anumită nuanţă. Pentru acelaşi gând avem astfel o posibilitate nesfârşită de termini. Un nou cuvânt dintr'o altă limbă nu represintă adesea decât o nuanţă.

Deci: o limbă clară, frumoasă, de o foarte bogată nuanţare şi armonie, aceasta e limba românească.

Al doilea lucru pe care l-am creat noi şi care este cea mai mare comoară şi mândrie a noastră este arta veche populară. Ea este cea mai mare creaţiune a noastră, alături de limbă, şi din nenorocire o pierdem. Limba o putem strica, n'o putem pierde. Arta aceasta în toate domeniile o pierdem însă în liniile ei armonioase. O pierdem în arhitectură, în sculptură, în ţesătură, în portul nostru popular de care se vorbeşte atâta, dar fără o înţelegere şi preţuire adevărată. În zădar, în momentul de faţă, se încearcă a crea un fel de costume pentru toată ţara, „costumul naţional". Portul e legat de fiecare regiune şi are elemente care *acolo* se potrivesc. Portului de Muscel al Reginei Elisabeta care se admira prin saloane i se potriviau fluturii cari pot înlocui migala firului de aur şi a lânii cusute, dar el nu-şi află rostul aiurea. Fiecare costum îşi are originea şi socotelile sale, care nu pot fi schimbate, şi el trebuie păstrat aşa cum este. Se crede că, dacă înşiră

cineva mătasă de diferite colori pe o stofă supţire, poate avea un costum naţional. O astfel de ie ajunge de se fabrică pentru orice coconiţă care ţine să aibă o blusă mai mult sau mai puţin transparentă.

Arta noastră veche, cu forme nesfârşite ale liniei, vine din vechea artă tracică, din adâncul vremurilor, şi de aceia unele elemente se află şi la Albanesi şi la Sârbi, sau până departe în Ucraina şi Nordul carpatic, ba chiar dincolo, în Cehoslovacia de ieri, unde se poate vedea la Cehi cojocul nostru cu aceleaşi flori şi chiar cu aceiaşi denumire. Fustanela Grecilor nu este într'un fel decât cămaşa noastră, iar fesul lor ţine de căciula de odinioară a şefilor.

Noi am moştenit această artă geometrică, de o întindere imensă, care merge până în Manciuria şi America-de-Nord, oprindu-se numai în Mexic. Dar moştenirea aceasta am supus-o unei influenţe de măsură şi ordine care venia din fondul roman. În tot ce avem şi facem, nu punem prea mult, — nimic peste măsură, — „ne quid ultra", μηδὲν ἄγαν. Originalitatea tracică a unei arte lineiare, geometrice şi disciplina romană stau deci împreună la basa artei noastre populare. Când s'a întâmplat să primim ceva de aiurea prin cei de sus, dacă a fost plăcut, s'a păstrat, ca în costumul de Muscel, cu atâta bogăţie de fir, care nu e decât moştenirea costumului bogat de la Curtea bizantină, trecut la Doamna noastră, iar de acolo în elementele acestea ale artei populare. La vechea artă tracică s'a adăogat cromatica nouă bizantină supt influenţa Curţii domneşti. Iar coctumul de alb şi negru din regiunea Sibiiului trebuie şi el să şi aibă explicaţia. Formele care nu au fost capabile să între într'o sintesă au fostae lăsate la o parte, au căzut de la sine.

Dacă în arta clădirilor noi ar fi ceva care să se asemene cu formele noastre vechi, am primi-o, dar e străină cu totul de sufletul şi moştenirea noastră. Acest trecut a creat minunata sintesă care este biserica moldovenească, având jos prispa pe care acasă la el stă ţăranul, fiind salonul lui pentru oaspeţi şi pe care se şi culcă une ori. De-asupra prispei se întinde o ţesătură de cărămizi aparente, în două registre, care se urcă

până supt streaşină, cu firide arcuite. Meşterii lui Ştefan-cel-Mare au pus acolo unde se întâlnesc capetele arcurilor câte trei discuri smălţuite, de diferite colori. Ce înseamnă coloraţia acestora şi roşul cărămizilor, ce fixează anume linii, decât cromatica dintr'o ie? Noi vedem cromatic. Coperişurile bisericilor lui Ştefan-cel-Mare şi Petru Rareş sânt cu streşini largi, care apără ca o margene de pălărie.

Bisericile acestea moldoveneşti au în jurul uşilor şi ferestilor o ornamentaţie de piatră. Liniile care se taie la cele mici, la cele mari: arcul sfărâmat, fereastra trilobată înseamnă artă gotică venită din Ardeal prin meşterii aduşi aici. Nu se poate o clădire mai armonioasă, mai simplă, mai proporţionată decât biserica moldovenească. Afară gotică, înlăuntru bizantină, în total românească. Ea represintă sintesa cea mai perfectă în arta noastră arhitecturală. Şi, odată această formă fixată, ea a alergat oriunde în Moldova. Nu şi în Muntenia, unde bisericile, în legătură cu altă climă, au pridvorul deschis, pe stâlpi. Acest pridvor apare şi în Moldova, dar el este adoptat în Muntenia, unde se generalisează. Stâlpii chiamă elemente de sculptură.

De la o vreme, după o perioadă a cromaticei prin diversitatea materialelor, apare pictura exterioară de pe păreţi, une ori şi ornamente în stuc, cu elemente orientale. În Moldova, numai pe vremea lui Ştefan-cel-Mare şi Petru Rareş se întâlnesc biserici cu pictură în afară, de oare ce se va fi constatat că nu resistă deplin, afară de casuri excepţionale, acelea pe ziduri de spre crivăţ, din causa climei mai aspre. Când s'au introdus la bisericile muntene ornamente de sculptură din Renaştere, ţăranul le-a furat imediat, scoţând pentru el îndemnul la decoraţia în tencuială, cum s'a întâmplat şi cu stema Cantacuzinilor sau a Filipeştilor, care se află în ornamentaţia caselor ţărăneşti de pe întreagă valea aceasta. Din cei doi lei cari ţin o roată, stema familiei Filipescu, ori din vulturul cantacuzinesc ţăranii de pe valea Prahovei au făcut scheme geometrice de podoabă ale casei, care se fac, fie în tencuiala păreţilor, fie în lemn de-asupra pridvorului. În multe casuri, leii cu roate nu mai au nimic

aparent din forma lor de la început, dar obiceiul se continuă alături de florile stilisate.

Al treilea element de creaţiune al vitalităţii noastre e dreptul român, lucru foate simplu şi foarte complicat totodată, compus din vechiul fond tracic peste care a venit ordinea romană, apoi o oarecare influenţă bizantină, şi toate acestea au fost aşa de bine amestecate, încât noi am făcut ceva ce este al nostru, chiar dacă am primit influenţe de aiurea: Am făcut acelaşi lucru ca şi cu codul lui Napoleon sau cel austriac, în Bucovina, pe care, în unele părţi, Românii niciodată nu l-au primit să se aplice. Am putut trece pe supt ele cu mijloace care sânt ale noastre. Niciodată n'ar fi primit Bucovineanul să se facă împărţirea averii după o lege care nu era a lui.

Ultima însuşire a noastră, care vine tot din vitalitatea aceasta creatoare, forma pe care-a luat-o creştinismul, este, de fapt, un creştinism latin, nu unul german, unul slav şi unul bizantin, fiecare cuprinzând alte elemente. În locul discursului pe care l-ar face din amvon un teolog filosofic, nouă ni trebue biserica bogată în podoabe de aur, cu icoanele pe pereţi, cu magia cântecelor, cu tainele altarului ascuns, în dosul catapetesmei cu uşile împărăteşti. Şi în biserică totul trebuie adaptat sufletului nostru, simţirii noastre. Formalismul sec, ca şi bolnavul misticism nu prind la oamenii vii şi sănătoşi din rasa noastră. La noi, s'a creat din creştinism şi din superstiţiile păgâne o religie populară, cuprinzând tot ce e bun, milostiv şi duios.

Creştinismul acesta de sintesă, discret şi smerit, nu se rupe de societate şi nici nu se amestecă în viaţa ei spre a o domina. E o religie a „popei" însurat, care face parte dintr'o familie şi une ori, în depărtate colţuri sărace, umblă îmbrăcat ca ţăranii şi răstoarnă brazda la fel cu dânşii.

În toate aceste creaţiuni e sufletul nostru cu simţirea lui, şi nu ni rămâne acum de cât să adaptăm aceste creaţiuni de sintesă, milenare, dovezi neîntrecute ale vitalităţii unui neam, la formele şi nevoile vieţii moderne.

V.

Considerații finale. Cum am biruit greutățile vremilor.

E interesant să se vadă cum a putut poporul românesc în afară de greutățile de la început și înainte de alcătuirea primei sintese, care e în secolele al VII-lea și al VIII-lea, când putem vorbi de o națiie și o limbă românească, în această epocă pe care filologii o numesc pre-românească, sau proto-românească, cum își creiază și Bulgarii proto-Bulgari, să străbată toate neajunsurile, și după aceia în tot decursul evului mediu, epoca modernă și contemporană. Ce dovezi de vitalitate defensivă a dat poporul nostru în toată această vreme până în zilele noastre pe care le-am biruit?

Voiu pleca de la faptul că noi am stat în drumul națiilor, în bine și în rău, prin comerț și toate influențele la care am fost supuși.

Este o ideie falsă aceia care zice că poporul cel mai sigur e acela care nu a primit influențe de aiure. Dar dovada de putere a unui om sau a unui popor este alta, anume aceia de a-și însuși multe lucruri din afară, pe care și le asimilează perfect. Din punctul acesta de vedere al influențelor, e bine și rău că a trecut atâta lume peste noi.

Au venit Germanii, cari s'au așezat vremelnic pe ici pe colo, li-au urmat Uralo-Altaicii, cari nu s'au infiltrat, nu s'au așezat între noi, n'au devenit nici măcar vecinii noștri și nici tovarăși; ei au fost poporul de drumuri mari și n'au avut totdeauna atitudini de năvălitori, cari să facă viața imposibilă localnicilor. Poesia lui Alecsandri va fi ea frumoasă, dar așa cum presintă iurușul barbar, nu se poate primi.

Dar mai e un lucru care ne poate lămuri asupra raporturilor dintre barbari și localnici. Viața Sfântului Severin,

care a trăit prin Noric, este un document foarte interesant în ce priveşte acest raport. În descrierile din lăuntru se vede ce se petrece între barbari şi băştinaşi. Barbarii aveau o ţintă, şi ei erau gata oricând să ajungă la o înţelegere cu locuitorii, să încheie un „pact de neagresiune", am putea zice, după terminologia de azi, cu lumea pe care o găsiau acolo, care şi ea era foarte bucuroasă să ajungă cu barbarul la învoială: îi da ce-i da, şi acesta îşi căuta cele mai adese ori de drum. Se vede în Viaţa Sf. Severin cum ei stau de vorbă cu episcopul, care el deţinea puterea, el era stăpânul cetăţii pe urma retragerii stăpânirii romane, a cării ordine episcopul creştin o înlocuise acum. Spunea episcopul cât poate da, şi asculta cât poate lăsa celălalt, care era mulţămit când căpăta ceva.

Dar nu e mai puţin adevărat că a avea un loc ca acesta al nostru era incomod. L-am fi schimbat pe un altul de aiurea, dar era o imposibilitate din toate punctele de vedere. În primul rând, cum am mai arătat într'una din conferinţile din ciclul acesta, populaţia aceasta, în ciuda tuturor vitregiilor abătute asupra ei, nu s'a deslipit de pământul ei. Este un cântec bănăţean foarte frumos în care e vorba de pasărea ce-şi are cuibul în pomul de pe margenea drumului, în care:

Câţi pe drum călătoresc
Toţi în el zburăturesc.

Noi sântem pasărea cu cuibul în copacul în care toţi au zburăturit.

Cum am ieşit noi din aceste situaţii grele, cum s'a comportat populaţia aceasta, dovedind vitalitatea ei extraordinară faţă de ocupanţi, cum ne-am comportat faţă de stăpânii străini, căci au fost şi aceştia, şi, al treilea, cum ne-am comportat noi faţă de ocupaţiile sufleteşti, rămânând ca mai înainte, din toate acestea alegându-ne doar cu un spor de influenţă potrivită pe măsura noastră?

Voiu arăta cum ne-am tras de frumos din toate aceste neajunsuri ale istoriei. Noi am trecut de sigur şi peste mai multe ocupaţii sufleteşti. Amintesc pe cea slavă, care a fost mai întâiu, apoi una grecească, una

franţuzească, chiar şi una turcească, din care am păstrat unele elemente de artă. Din toate am ştiut însă să ieşim convenabil, şi aproape totdeauna cu folos. În ceia ce priveşte atitudinea noastră faţă de ocupanţi, vorbind de cei trecători, apoi de cei dăinuitori, cari ne-au cuprins în Statul lor, în unele provincii, ca: Ardealul, Bucovina, Oltenia, Basarabia, şi am putea vorbi şi de o ocupaţie turcească pe malul stâng al Dunării, la Giurgiu, Brăila, Reni, Tighinea, Ismail şi mai sus Hotinul, care au fost, o vreme, cu toatele raiele turceşti, de unde şi numele de Răileni, vom vedea că, peste tot ce a fost, noi am rămas aceiaşi.

Una din aceste ocupaţii este în legătură cu tentativa necontenită a unora dintre vecinii noştri de a transforma omagiul Domnilor noştri într'o stăpânire, mai lungă ori mai scurtă după împrejurări, dar pe care, cu dibăcie, am reuşit totdeauna să o înlăturăm. Noi, cei de azi, sântem obişnuiţi să vedem un act umil în prestarea actului de omagiu faţă de regii unguri sau poloni din secolele al XIV-lea şi al XV-lea. Omagiul acesta însă nu a existat nici pentru Muntenia şi nici pentru Moldova întreagă. Omagiul exista numai pentru unele părţi din Nordul Moldovei, ca Ţara Sepenicului sau Şipinţului, ori Pocuţia. Ca să existe omagiu făcut pentru ţara întreagă, se cereau două condiţii: ca ţara să fi fost cucerită întreagă de rege, sau din partea Domnului să se fi făcut un act fundamental de vasalitate, prin care ţara întreagă să stea la dispoziţia suzeranului. Ştefan-cel-Mare s'a dus acolo în Pocuţia de a prestat omagiul pentru ea, nu în altă parte, ceia ce însemna că el nu se simţia îndatorat către regele polon decât pentru această ţară. Evul mediu este o epocă de legături dela om la om, între rege şi anumiţi locuitori. Regele Angliei, care era şi duce al Normandiei, era vasalul regelui Franciei; aceasta însă nu era o scădere pentru el, care nu s'a socotit mai mic decât regele Franciei. Fără existenţa unor astfel de legături, evul mediu ar fi fost un haos. Nu sânt cu nimic mai grave legăturile evului mediu dela vasal la suzeran decât ceia ce facem noi azi. Noi trimetem Suveranii în visite la alte naţii pentru unele mijlociri, sau încheiem acte ca tratatul nostru din Martie

1939 cu cine ştim că s'a încheiat: de sigur că represintă mai mult această îngenunchere economică decât prestarea unui omagiu faţă de un rege oarecare de atunci. Am văzut pentru care provincii Domnul moldovean presta jurământul; în Muntenia el se făcea către regele unguresc pentru feude ca: Severinul, Făgăraşul, Amlaşul.

Şi de data aceasta, vitalitatea noastră s'a dovedit în felul cum am interpretat şi cum am ştiut scăpa de obligaţiile de vasalitate. Evul mediu este o vreme cu legături ce trec puţin peste libertate. În dreptul evului mediu, în ce priveşte vasalitatea, se cuprindeau anume îndatoriri de ajutor faţă de suzeran, de a „felicita" cu bani la căsătoria primei fiice şi la alte împrejurări, sau vasalul trebuia să participe la anume ceremonii: întreaga avere şi armată puteau să steie la dispoziţia suzeranului. Aproape de la toate aceste îndatoriri, noi ne-am sustras. La ceremonii Domnii noştri nu au participat, şi bani mai niciodată nu au dat, cu armata am stat gata numai când ţara însăşi era în primejdie. La dietele polone Moldova nu a trimis niciodată o delegaţie, aşa cum s'ar fi făcut din partea unor vasali ce s'ar fi recunoscut. Legăturile de vasalitate, chiar dacă actul a fost făcut, nu au fost aşa de strânse ca în Apus, şi apoi, prin firea noastră şi a lucrurilor de aici, nu am fost dispuşi niciodată să le îndeplinim. Noi ne-am putut strecura, îndeplinind formele şi furând fondul, din toată această instituţie medievală.

În secolul al XIV-lea, când Vladislav-Vodă Munteanul prestează omagiul către regele ungar, el jură pe cei trei sfinţi cari ocrotiau Ungaria, spre a face plăcere de sigur regelui, dar în ei nu a crezut niciodată în viaţa sa. O făcea numai pentru a evita realităţile neplăcute. Ce-i păsa Domnului nostru dacă prin jurământul pe sfinţi de cari abia auzise, putea să obţie liniştea într'o parte a ţării, care ar fi putut fi primejduită? În secolul al XV-lea şi al XVI-lea, legăturile acestea de vasalitate slăbesc şi nu mai au aproape nicio valoare. E vremea când porneşte lupta împotriva Imperiului Otoman, şi, începând cu secolul al XVII-lea, candidaţii la moştenirea Imperiului slăbit nu lipsesc. Aproape trei şferturi din veacul al XVIII-lea noi am fost ocupaţi de Ruşi în legătură

cu luptele continue dintre ei şi Turci. Au venit pe rând aici Petru-cel-Mare, generalul Münnich, generalii Ecaterinei a II-a. Austriecii au venit şi ei în deşe rânduri, şi Brâncoveanu, la un moment dat, a chemat pe Tatari ca să scoată pe Austrieci afară, şi apoi a plătit pe Tatari ca să plece. El ştia proverbul: „Cuiu cu cuiu se scoate". Pe vremea lui Eugeniu de Savoia, Italian prin origine, Frances prin creştere şi Austriac prin angajament, când Austriei îi mergea foarte bine în războaie, aceasta ni ia cele cinci judeţe oltene, pe care însă le vom recâştiga curând, pe vremea lui Constantin Mavrocordat, şi când Austriei nu-i mai era aşa de uşor în războaie, de oare ce nu mai era Eugeniu de Savoia. A fost iarăşi o ocupaţie austriacă la 1790-1, în războiul care s'a terminat cu tratatul de la Sişţov, ocupaţie care apoi nu s'a mai repetat până la războiul Crimeii.

Ce am făcut noi pe vremea acestor ocupaţii, când ruseşti, când nemţeşti? Ce am făcut şi pe vremea lui Brâncoveanu, care era un foarte fin observator şi un om fără teorii, — cel mai bun lucru e să nu se sacrifice realitatea pentru teorie —, dar cu spirit de observaţie. În timpul războiului din 1683, pe când Austriecii rămăseseră în ţară cu generalul Heissler, apoi în războiul ruso-turc din 1711, Brâncoveanu şi-a dat samă că e mai bine cu Turcii, cari rămâneau la ei departe, decât cu creştinii, cari erau deprinşi a guverna. El n'a sosit cu armata sa unde i se cerea şi unde era şi Dimitrie Cantemir, om cu teorii şi care şi-a mântuit zilele aproape ca un exilat acolo la Moscova, deşi şi el se gândia tot româneşte ca şi Brâncoveanu : că Ruşii trebuie să dea budgetul, iar noi să l mâncăm. S'a întâmplat că vizirul s'a grăbit, aşa cum nu se aştepta Petru-cel-Mare, şi s'a ajuns la lupta desastroasă de la Stănileşti. Brâncoveanu, cu lagărul aşezat în gura Urlaţilor, nu s'a mişcat, aşteptând să se decidă izbânda. Puţin i-a păsat lui că Petru-cel-Mare l-a numit „Iuda" Brâncoveanu ; el a rămas cu ţara lui întreagă.

Când au venit apoi Austriecii, după Brâncoveanu, de au ocupat cele cinci judeţe, s'au presintat boieri cari şi-au oferit serviciile. Gheorghe Cantacuzino spera să ajungă Domn al Olteniei cel puţin, dacă nu al Ţării-Româneşti

întregi. Ce au făcut ei, cum au umblat, dar, după pacea de la Belgrad, când ni s'au restituit cele cinci judeţe, acestea erau aşa cum le luase Austria. Nu se schimbase nimic de samă, cu toate încercările stâpânilor vremelnici; avusem doar pierderi de bani, în comerţ ceva, şi atât; viaţa morală a rămas neatinsă. Iar, când a venit generalul Münnich în Moldova, a fost primit de clerici cu Evanghelia, în sunete de clopote. S'au făcut generalului tot felul de daruri, de promisiuni, de declaraţii din partea alor noştri. Dar, cum au venit, aşa s'au dus. Resultatul, de când ne ştim noi, e că n'am servit niciodată credincios pe acela care ne-a stăpânit cu sila. Între puterea lui şi isteţimea noastră, până la urmă a biruit iscusinţa noastră românească. Nu năvala ne-a stăpânit pe noi, ci noi i-am jucat pe ei.

Au venit apoi şi alte ocupaţii, prin anii 1770-4, dar, departe de a ne socoti anexaţi la Împărăţia rusească, boierii noştri puneau la cale tot felul de planuri, în care era vorba de o ocrotire rusească, dar cu condiţie ca temeiul aşezămintelor Ţării să rămâie aşa cum a fost mai înainte. Din lucrul acesta iese viitoarea libertate şi tărie. Apoi, când au venit Ruşii la 1828, supt Nicolae Pavlovici, Mihai-Vodă Sturdza, care era un om de o neîntrecută isteţime, cu toate greutăţile ce a avut de trecut a reuşit totdeauna să facă politica noastră tradiţională alături de aceia a Ruşilor. Iar, în timpul războiului Crimeii, când se căuta a se înarma ţăranii noştri pentru a-i folosi ca pază împotriva Turcilor, aceştia îşi făceau socoteala până la urmă că tot e mai bine să ajute pe Turci şi nu pe creştini, cari, în casul acesta, erau Ruşii, de cari aveau mai mult a se teme. Aceasta dovedeşte o foarte fină observaţie şi o mare putere de vitalitate şi la clasa de jos a noastră.

Acuma câţiva ani, d. Alexandru Lăpedatu a tăgăduit importanţa actului pe care vreau să-l amintesc şi acum şi în care e vorba de lucruri de pe la 1790-91. Austriecii erau la Bucureşti, unde se aşează de-a binelea, interesându-se mai mult de mâncare decât de luptele cu Turcii. Prinţul Iosif îşi închipui că Ţara-Românească era de acum ca şi anexată, şi se ceru, la un moment

dat, boierilor din Muntenia să jure credință Împăratului din Viena. Pe vremea aceia era consul austriac la București Merkelius, un om simplu. Între boierii cari trebuiau să jure era și tânărul Ioan Cantacuzino, și el a înlocuit formula de jurământ austriacă printr'un text oarecum schimbat, așa că boierii noștri au jurat pe ce li-a convenit.

Iată cum vitalitatea noastră, prin boieri, prin țărani, în tot ce au făcut, a știut să se apere în vremea acestor ocupații. Nu e nevoie să insist asupra celor petrecute în cursul Marelui Război, când cel mai apăsător și cel mai desgustător regim s'a abătut asupra noastră.

Să ni aducem aminte de dibăcia cu care atâția prisonieri români au trecut în Moldova, cu ajutorul sătenilor și doamnelor noastre, pe supt nasul sentinelelor germane. Am găsit totdeauna un mijloc de a face ce ne convenia nouă chiar în cele mai grele împrejurări.

Trecem acum la părțile stăpânite de State vecine. Cea d'intâiu stăpânire de acestea a fost în Ardeal și în părțile vecine. Stăpânirea aici este un lucru care nu s'a făcut pe vremea regelui Ștefan I-iu, ci mai târziu, către sfârșitul secolului al al XII-lea. La început nu era vorba decât de înaintarea în Ardeal a acelor delegați ai Papei cari erau regii apostolici ai Ungariei după creștinare, și numai după ce luptele dintre partidul păgân și creștin se potoliseră și dinastia se stabilise. Nu este luarea în stăpânire a unui ținut golit de populație, ci e înaintarea regilor cu o anume misiune, ca apostoli ai noii credinți catolice, în Ardeal, unde era fără îndoială o populație băștinașă, mai săracă, mai rară, dar era. Primele năvăliri ale noilor poposiți în Panonia se îndreaptă, o bucată de vreme, spre Apus, până dincolo de valea Rinului, de unde vine probabil și numele de *ogre* („monstru"), sau, în foarte multe casuri năvălirile lor se produc către Imperiul bizantin. În Ardealul cu o viață locală modestă, străbătut încă de unde puternice pecenege, au întrat deci regii ungari pentru a implânta crucea și steagul catolic împotriva ortodoxiei, căreia, cândva, prin stăruințile venite din Bizanț, erau să i se alipească însă chiar Ungurii. În această calitate au intrat Ungurii în Ardeal, și treptat. Când au venit apoi acolo, ei n'au venit cu un

sistem al lor, ci cu cel moştenit de la Carol-cel-Mare, cu sistemul de administraţie carolingiană, o viaţă de cetate cum nu era la noi, unde temeiul vieţii româneşti erau satele. De aici nevoia de cetăţi conduse de burgravi sau pârcălabi, elemente aduse de aiurea, populaţia locală fiind lăsată mai departe în rosturile ei cele vechi. Înşişi regii ungari nu se consideră în această epocă decât ca un fel de represintanţi ai tipului lui Carol-cel-Mare, de unde şi titlul de *király-craiu*. Cetăţile ce se întemeiază în Ardeal, vár-urile, nu sânt decât imitaţia burgurilor carolingiene, creaţii nu în legătură cu viaţa localnicilor, ci cu nevoia de administraţie.

Deci de la început nu avem o ordine civilă, ci una militară. Cetăţile din Ardeal au acelaşi ţinut pătrat în jur, care să li asigure viaţa, ca şi cetăţile moldoveneşti, făcute de primii voevozi descălecători pentru anume nevoi de apărare. Locuitorii cei vechi sânt unii în legătură cu cetăţile, pentru care ei sânt „iobagiones", în sensul cel bun de la început, când aceasta însemna: luptători, oameni la cari în primele timpuri regii făceau apel în vreme de primejdie. Alţii au rămas ce au fost, păstrându-şi viaţa cea veche, cu juzii lor în grupe de sate, ca acelea de lângă Braşov, în Săcele, ori la Bârgău, lângă Bistriţa, ori în Munţii Apuseni şi aiurea. Supt Arpadieni cei mai mulţi sânt lăsaţi în rosturile lor de la început. Când s'a ajuns însă la Angevini, cari au căutat să introducă şi în Ungaria ordinea cavalerească de acasă, din Franţa, organisând totul cavalereşte, atunci situaţia elementului românesc se schimbă.

Angevinilor li trebuiau soldaţi, şi ai noştri s'au presintat imediat ca să servească pe rege. În felul acesta s'a umplut şi Maramureşul de „milites" români, de „viteji". De aceia vedem în cutare biserică din Ardeal o frescă foarte interesantă şi impresionantă, unde e zugrăvit bărbatul, un ţăran de sigur, cu sabia spânzurându-i de gât, ceia ce însemnează că el era ostaşul, cavalerul regelui, iar alături de el e zugrăvită femeia, în costumul popular românesc. Va fi fost plin Ardealul de aceşti „milites" ai regelui.

Au venit apoi Corvineştii, când situaţia elementului nostru românesc s'a păstrat foarte bine. Un Iancu Hu-

nyadi, care-şi petrecuse parte din tinereţă la Milano şi care a rămas toată viaţa un om de cruciată împotriva Turcilor în părţile acestea, a avut totdeauna nevoie de ostaşi pe cari şi i-a recrutat bucuros printre Românii săi.

Secolul al XVI-lea înseamnă căderea Ungariei şi, o vreme, situaţia Românilor rămâne aceiaşi. Tot în acest secol soseşte Reforma în Ungaria peste catolicism, şi deci şi în Ardeal credinţa nouă se îmbie Românilor. Ungurii, deveniţi calvini, insistă pentru câştigarea populaţiei româneşti, care declară că va merge la superintendentul lor, dar pune condiţia că, dacă acesta este tot ca episcopul de mai înainte, bine, dacă nu, apoi ei îşi au episcopul lor cel vechiu. În felul acesta s'a apărat poporul nostru din Ardeal în jurul Bisericii, fiind calvin sau orice i se impunea, când împrejurările erau grele, dar ei tot de ce ştiau şi apucaseră rămâneau legaţi.

La începutul secolului al XVIII-lea a venit Împăratul, cu Iesuiţii lui. S'a cerut cu insistenţă Românilor să treacă la catolicism, sau să primească măcar unele puncte, şi s'a reuşit în parte. Este adevărat că vlădicii Teofil şi Atanasie, la început, sânt ca nişte voevozi, ori şefi de naţiune, ca Ioan Inochentie Micu, un adevărat Domn, în urma căruia populaţia, revoltată de cele întâmplate contra lui, striga: „Vrem pe episcopul nostru". Deci, când a fost vorba de primirea celor patru puncte cerute de Biserica romană, Românii au adaus că ei recunosc şi pe Papă, dar să rămână cu învăţăturile cele vechi ale lor. Papa represinta deci o putere mare căreia i se datoreşte respect şi admiraţie, şi atât Pentru purcederea Duhului Sfânt, primirea s'a făcut, dar să ascultăm în oricare biserică unită Crezul: este la fel cu cel vechiu. Şi nicio icoană nu s'a clintit din bisericile noastre româneşti, şi limba românească a rămas tot acolo, şi s'a ajuns la episcopi ca Inochentie Clain, în secolul al XVIII-lea, asemenea, la cei rămaşi ortodocşi, cu Şaguna, în secolul al XIX-lea, cari au fost vlădici suverani peste credincioşii lor.

In împrejurări aşa de grele pentru existenţa noastră, acestea toate sânt însă o dovadă de formidabilă vitalitate. Ţăranii fără o clasă conducătoare, afară doar de vlădicii lor, s'au ţinut ca temeiul neamului românesc, şi

temeiul lui sânt ei şi azi. Li s'a cerut să primească anume lucruri, să voteze pentru interese care nu erau ale lor, dar în fundul sufletului ei au rămas ce erau, găsind totdeauna mijloacele de a trece peste toate greutăţile.

În Bucovina, Austriecii au adus Ruteni, Poloni, Evrei, elemente germane, au creat cu ei sate întregi, au făcut din târgul Cernăuţilor un foarte urât şi greoiu oraş, crezând astfel că Bucovina va fi germanisată; au atras la şcoli pe ai noştri, au făcut din boierii şi boierinaşii de odinioară baroni şi cavaleri. Şi resultatul? Toţi Hurmuzăcheştii, Flondorii, Balşii şi ceilalţi s'au pus de la sine în fruntea mişcărilor naţionale din secolul al XIX-lea. Toată nobilimea aceasta, pe care se sprijinia dominaţia austriacă, preoţimea, pe care o legase şi de o diecesă din Dalmaţia, n'a servit la nimic când a fost vorba de deşteptarea noastră ca naţie şi de hotărîrea de a nu ne lăsa încălcaţi. Silvestru Morariu a fost un fel de Şaguna al Bucovinei. Atunci când s'a cerut de la Viena numărul de studenţi români şi slavi pentru a se putea decide cui era să rămână Facultatea teologică, pentru ca limba română să rămână în Universitate, chiar dacă studenţii nu au fost de ajuns pentru a se face numărul cerut, Mitropolitul Pimen al Moldovei a trimes patruzeci de preoţi de aici, de la noi. În presă, mai mult timp profesorul Bogdan Duică a rămas acolo numai ca să facă zile fripte Guvernului austriac. Şi, dacă, pe timpul marilor afaceri ale lui Mochi Fişer, Românii din Bucovina nu se puteau manifesta împotriva guvernării austriace, noi am poftit la Iaşi mii de Români bucovineni pentru a fraternisa în centrul trecutului şi al idealului nostru.

În Basarabia, după ocuparea ei de Ruşi, am pierdut mai toată boierimea cea mare, dar au rămas răzeşii, cari, atunci când ne-am întors, ne-au primit ca la noi acasă. Ruşii au păstrat limba română în judecăţi până pe la 1840. Pe la 1870 ea trăia încă în Biserică. Ruşii n'au îndrăsnit să facă din Basarabia o gubernie, ci o oblastie.

Şi acum să vedem: din culturile străine care au trecut asupra noastră, ce-am luat şi cum? Am cunos-

cut mai întâiu cultura slavă, cu vechea limbă din Macedonia, de la spatele Salonicului, o limbă încremenită, foarte puţin potrivită pentru altfel de scrieri şi pentru comunicaţii intelectuale, pe care au adus-o cărturarii odată cu operele bisericeşti în Biserica noastră. În limba aceasta au scris cărturarii, dar n'au vorbit-o, cum cred unii Bulgari: ea a rămas în biserică pentru slujbă, şi atât ; asupra poporului românesc n'a exercitat nicio influenţă. Omul îşi făcea cruce: ceia ce spunea preotul într'o limbă care rămânea neînţeleasă pentru el, nu-l interesa. Limba slavonă a rămas totdeauna o limbă importată odată cu oamenii de condeiu, aduşi la noi după sfărâmarea Statului bulgar, fără să vorbească nimic sufletului acestui popor. Dar une ori noi am vrut să înţelegem puţin, şi, supt influenţa husitismului, Sf. Scriptură s'a prefăcut astfel în româneşte: la început, pe aceiaşi pagină stă de o parte scris cu negru în limba slavonă pentru preot, când slujia, iar de cealaltă parte cu roşu în româneşte, pentru ca, atunci când nu mai era ţinut de regula bisericească, preotul să poată ceti acasă în limba pe care o înţelegea. Apoi, în cancelariile domneşti, de câte ori se întâmpla ca Domnul să nu aibă la îndemână dieci sau pisari cu cunoştinţa limbii slavone, se scria foarte bucuros în limba românească, ca pe vremea lui Mihai Viteazul încă. A venit apoi epoca lui Varlaam şi Dosoftei, cu tot ceia ce au scris ei, şi, încet, încet, limba românească s'a introdus şi în scrierile în afară de cele bisericeşti. Ce s'a încăpăţânat mai mult să stăruie în limba slavonă, a fost rugăciunea, care numai pe vremea Fanarioţilor s'a înlocuit cu cea românească. Iar, din epoca fanariotă, cu Domni cari sânt mai revoluţionari în multe privinţe decât ai noştri, noi nu am avut decât de profitat. Chiar dacă se face o trecere la limba greacă, noi am învăţat limba clasică, nu cea nouă. Grecii ne-au învăţat şi gramatică, şi din această vreme păstrăm noi construcţia periodului celui larg. Alături însă limba românească nu a lâncezit, căci mai toate actele din această epocă sânt în româneşte. Domnii îşi făceau chiar un fel de datorie din a ţinea ca actele să fie redactate româneşte.

Când, apoi, pe la 1820 se mai furişa pe ici, pe colo,

ceva grecește, a venit mișcarea lui Tudor, odată cu revoluția grecească, căreia noi nu ne-am asociat. S'a făcut restabilirea Domniilor pământene, și tot ce-a fost străin, s'a dus în cele patru vânturi. Tot așa, când Turcii ne-au îmbulzit cu anume forme, privitoare la solemnități mai ales, ele s'au dus odată cu dânșii, însă după ce ni-au transmis doar unele elemente de artă în arhitectură. Resultatul e că tot ce nu s'a potrivit cu noi, a dispărut fără urmă, ca orice modă sau influență vremelnică.

A venit și Franța de după Revoluție, cu cărțile și moda ei, cu profesorii și instituțiile ei. Boierimea a fost prinsă de o adevărată furie de imitație. Se ajunsese la noi, într'un anume moment, că țăranii ziceau despre boieri: „Dumnealor au vorbit în limba dumnealor, acum să vorbim și noi în limba noastră". Dar încă de pe la 1840 a început să se simtă reacțiunea împotriva acestei înstrăinări. Din toate aceste influenți străine nu a rămas mai nimic. Cum a fost o perioadă când Heliade Rădulescu voia să prefacă limba românească într'un dialect italian, dar Serafita lui a trebuit să o coboare din centrul firmamentului și să învețe românește, tot așa, când, în Ardeal, se căuta a se reduce limba noastră la limba latină, creându-se forme imposibile și cuvintele românești fiind aruncate în Glosariul lui Massim și Laurian. Și ce-a ieșit din toate acestea? A ieșit limba lui Creangă, a lui Odobescu și Eminescu. Tot ce s'a încercat peste firea noastră, nu a rămas. O măsură și un bun simț neîntrecut al poporului acestuia au aruncat de la sine tot ce nu i s'a potrivit.

Limba aceasta a noastră se înoiește necontenit prin grainl poporului, care este pus acolo ca să ne cheme la realitate.

Dar aceasta e o proclamație de independență morală. De la un capăt la altul al țării, împotriva ocupației străine a limbii, împotriva acelei ocupații morale, noi am rămas așa cnm fusesem de-a lungul veacurilor, și ne-am ridicat neschimbați, pe basa proprie, îndreptându-ne către o țintă care este numai a noastră.

TABLA DE MATERII

	Pagina
Introducere	6
Sintesa primă a creării neamului românesc	10
Păstrarea sintesei înfăptuite	16
Ordinea țărănească a Românilor	29
Creațiunile morale ale vitalității românești	39
Considerații finale. Cum am biruit greutățile vremilor	50